



Interreg - IPA CBC
Bulgaria - Serbia



ИНТЕРРЕГ- ИПА ПРОГРАМ ПРЕКОГРАНИЧНЕ САРАДЊЕ
БУГАРСКА - СРБИЈА 2014-2020

Interreg-IPA CBC Bulgaria-Serbia Programme



„ИНТЕРПРЕТАЦИЈА БАЛКАНСКОГ
ФОЛКЛОРНОГ НАСЛЕЂА“

Пројекат с реф. бр. CB007.2.13.012

Project “Interpreting Balkan Folklore Heritage”

With ref. number CB007.2.13.012

ИСТРАЖИВАЊЕ ФОЛКЛОРНИХ ПЛЕСОВА И ОБРЕДА
У ПРЕКОГРАНИЧНОМ ПОДРУЧЈУ
ПЕРНИК-ЋУСТЕНДИЛ У БУГАРСКОЈ
И НИШАВСКОЈ ОБЛАСТИ У СРБИЈИ

Research on the folklore dances and rituals in the cross-border area
Pernik, Kyustendil – Bulgaria and Nisava region - Serbia

ИСТРАЖИВАЊЕ ФОЛКЛОРНИХ ПЛЕСОВА И ОБРЕДА У ПРЕКОГРАНИЧНОМ ПОДРУЧЈУ ПЕРНИК-ЋУСТЕНДИЛ У БУГАРСКОЈ

Фолклорна култура је најстарија култура људске врсте. Под фолклором се подразумева све знање и начин живота који један народ преноси усмено: легенде, народне песме, музика, људи и игре (плесови), обичаји и обреди. Бугарски фолклор је изузетно богат. Главне теме његовог дугогодишњег развоја су успостављање везе између човека и природе, пољопривреда, љубав и брак, сеоски живот, слике јунака и девојке.

МУЗИЧКИ ФОЛКЛОР СРЕДЊЕ ЗАПАДНЕ БУГАРСКЕ

Бугарска је подељена на неколико етнокултурних области, од којих свака има своје специфичности и карактеристике у погледу песме и игре, музике, обредног и вербалног фолклора, фолклорне ношње.

Средња западна Бугарска простире се јужно од Старе планине и зауставља се код Пиринског региона, на југоистоку је окружена планином Рила, на западу иде до бугарско-српске границе, а на истоку граница се протеже дуж западних брда Ихтиман и прелази поље Елин Пелин. Уобичајено име читавог округа је Шоплук, а људи који живе у округу су Шопи. Они су синоним за истрајност, чврсту вољу, духовитост, прорачунљивост и одређени конзервативизам. Шопски регион обухвата округе Перник, Ћустендил, Софију и Софију - град.

Према одећи шопски етнокултурни регион дели се на **Бели и Црни Шоплук**.

Шопи у Софији, Самокову и Ихтиману се зову **Бели Шоплук**, јер тамошњи

RESEARCH ON FOLKLORE DANCES AND RITUALS IN THE CROSS-BORDER AREA PERNIK-KYUSTENDIL IN BULGARIA

Folklore culture is the most ancient culture of the human kind. Folklore means all the knowledge and way of life that one nation, transmitted orally, ie. legends, folk songs, music, people and games, customs and ritual practices. Bulgarian folklore is extremely rich. The main themes in its long-term development and establishment are the connection between man and nature, agriculture, love and marriage, rural life, the image of the hero and the maiden.

THE MUSICAL FOLKLORE OF MIDDLE WESTERN BULGARIA

Bulgaria is divided into several ethnocultural areas, each with its own specifics and characteristics in terms of song and dance, music, ritual and verbal folklore, folklore costumes.

Central Western Bulgaria stretches to the south of Stara Planina and stops to Pirin region, to the southeast it is surrounded by Rila Mountain, to the west it goes to the Bulgarian-Serbian border, and to the east its border runs along the western Ihtiman hills and crosses Elin Pelin field. The common name of the whole district is Shopluk, and the people inhabiting the district are shopi. They are a synonym of perseverance, firm will, wit, calculation and a certain conservatism. The Shopska region includes the districts of Pernik, Kyustendil, Sofia and Sofia-city.

According to the clothing, the **Shopski ethnocultural region** is divided into White and Black Shopluk. The Shopi in Sofia, Samokov and Ihtiman regions are called **White Shop-**

мушкарци носе уске беле панталоне (беневреци); у Пернику и Брезнику - **Граовци**; у Транску - **Знеполци**; у Нишу и Поморављу (Србија) - **Нишавци**. **Црни (шарени) Шоплук** покрива регион Ћустендила и регион Дупнице.

Према етногеографским обележјима дели се на **Голем Шоплук**, који укључује Пољанце, Бурелце, Деркул, Високу, Палакарију, Турлаце, Кацавце, Кекавце, Потуранце, Ћустендил Крајиште, Шаренодрешковце и Нишавце.

Малак Шоплук (Прави Шоплук) покрива Граово: Доње Граово са центром Перник, Горње Граово са центром Брезник, Мрачане - Радомир, Ковачевско Крајиште, Транско Знеполе, Транско Крајиште, Земенско Крајиште, као и Царибродско - Србија.

I. ВРСТЕ ПЕСАМА И ЊИХОВО МЕСТО У ЖИВОТУ БУГАРА РАТАРА ИЗ ШОПЛУКА

Традиционално певање је индивидуално и групно, са или без инструменталне пратње. Групно певање изводе женске, мушке и мешовите групе и може бити једногласно и двогласно. Овде можете пронаћи све врсте функционалних песама - обредне, радне и празничне, а посебно је богат циклус плеса и певања. Гласност, импулсивни темперамент и домишљатост амблематичне су специфичности шопске песме.

Двогласне песме су углавном у рубато (слободном) ритму, са глатким мелодијским покретом, са дугим задржавањем неких тонова, са малим одступањима на и испод њих и високим поклицима, углавном у интервалу од седмине. Обично имају малу ноталну јачину од четвртине или петине. Почињу најчешће унисоно и завршавају унисоно, богато украшене специфичном вокалном

luk because men there wear tight white trousers (benevretsi); in Pernik and Breznik – Graovtsi; in Transko - Znepoltsi; in Nis and Pomoravie (Serbia) – Nishavtsi.

The Black (colorful) Shopluk covers the Kyustendil region and Dupnitsa region.

According to the ethno-geographical features it is divided into **Golyam Shopluk, which includes Polyantsi, Bureltsi, Derkul, Visoka, Palakaria, Turlatsi, Katsavtsi, Kekavtsi, Poturantsi, Kyustendil Kraishte, Sharenodreshkovtsi and Nishavtsi.**

Malak Shopluk (Real Shopluk) covers **Graovo: Dolno Graovo** with center Pernik, **Gorno Graovo** with center Breznik, **Mrachani** – Radomir, Kovachevsko **Kraishte**, **Transko Znepole**, **Transko Kraishte**, **Zemensko Kraishte**, as well as Tsaribrodsko – Serbia.

I. TYPES OF SONGS AND THEIR PLACE IN THE LIFE OF THE AGRICULTURAL BULGARIAN FROM SHOPLUK

Traditional singing is individual and group, with or without instrumental accompaniment. Group singing is performed by female, male and mixed groups and can be one-part and two-part. Here you can find all kinds of song functional types – ritual, work and holiday, and especially rich is the dance and singing cycle. Loudness, impetuous temperament and ingenuity are the emblematic specifics of the Shopska song.

The two-part songs are mostly in a rubato (free) rhythm, with a smooth melodic movement, with a long retention of some tones, with small deviations on and under them, and high shouts, mostly at the interval of a seventh. They usually have a small note volume of a quart or fifth. They start most often in unison and end in unison, richly ornamented with the specific vocal technique of “shaking”. These songs are usually performed by three singers

техником „тресења“. Ове песме обично изводе три певачице - сопран пева мелодију (први глас), а две држе други глас, мушкарци ретко певају у два гласа. Сопран, који пева главну мелодију „кара“ (води) и отуда му име „карачка“ (вођа), а они који држе други део, који „леже“ (такође назван „исо“), помажу и зову се „помагачи“. Та два гласа чине интервал од секунде и тако звуче отворено, оштро и нагло.

Календарске - обредне песме су кратке, пуне емоција и пуно слика, као што су „Устај сад, господине“, „Ох, Ладо, Ладо“ или оне које су благослов или позив за даривање - „Колико малих звездица на небу“. Груписане су око пољопривредног календара и годишњих доба, покривајући ритуале осмишљене да припреме и обезбеде богатију и бољу жетву.

У зимском календару најпопуларније су песме везане за обичај на **Василице**, познатог под називом „потапање прстена“. Изводи их дева Василија 13. јануара када хода по селу и сакупља прстење, износи их и зове следећег јутра. Песме су за кола, у тактовима 2/4 и 9/8 са мелодијама, типичним за мештане - ограничене тонске јачине, једноставне мелодије и орнаментике и не баш богатог и разноврсног ритма: „Изађе дева Василија“, „Тражи, девојко, извади прстен“.

Девојачки празник **Лазарице**. Изводе се песме жеља за поједине чланове породице и песме за пут од куће до куће. Имају ограничен број мелодија, једногласних или двогласних, са тоналном јачином од два, три тона: „О, Лазаре, Лазаре“, „Лала се њише“.

Видовданске песме. Пре Видовдана, жене и девојке из Брезника и оближњих села излазиле би у зору да сакупе воду осталу после кише у лишћа биљке луганке. Младе девојке би скидале одећу

– a soprano sings the melody (first part) and two keep the second part, men rarely sing in two parts. The soprano, who sings the main melody “kara (lead)” and hence her name is “karachka (leader)”, and those who keep the second part, which “lies” (also called “iso”), help and are called “helpers”.

The two parts form an interval of a second and thus sound open, sharp, abrupt.

Calendar-ritual songs are short, full of emotions and a lot of images, such as “Get up now, sir”, “Oh, Lado, Lado”, or those that are a blessing or an invitation to donate “As many little stars in the sky”.

They are grouped around the agricultural calendar and the seasons, covering rituals designed to prepare and ensure a richer and better harvest.

In the winter calendar, the most popular are the songs related to the custom of **Vasiliov Day**, known as “Immersing the Rings”. It is performed on 13th January by the maiden Vasilia when she walks around the village and collects the rings, and takes them out and calls them the next morning. The songs are round dances in sizes 2/4 and 9/8 with melodies, typical for the locals – limited tonal volume, simple melody and ornamentation, and not very rich and varied rhythm: “Maiden Vasilia has come out”, “Stir, maiden, take out a ring”.

The maiden holiday “Lazaruvane”. Songs of wishes for the individual members of the family and songs for the journey from house to house are performed. They have a limited number of melodies, one-part or two-parts, with a tonal volume of two, three tones: “Oh, Lazarus, Lazarus”, “A tulip is swaying”.

Vidovden songs. Before Vidovden, women and girls from Breznik and nearby villages went out at dawn to collect the water, retained after rain in the cups of the leaves of

са груди и качиле је на ограду, да се сунчају и да их дечаци и комшије виде.

Свадбене песме су изузетно изражајне и поетичне, показују најинтимнија осећања младе невесте, младожење, њихових родитеља и рођака: „Штипај, девојко, сакупљаш ли уштите“, „Стрижба младог младожење“, „Лепа дева плетеницу плете“. Имају једноставне, дволинијске мелодије, једногласне или двогласне, најчешће неизмерене, у мешаним тактовима или петоструком метру.

Жетвене песме су двогласне или једногласне. Оне су успореног темпа и стиха са понављањем неких речи. Обично започињу кратким уводним узвиком или ускликом „е-е-е, и-и-и“ или уметком „хех, бре“. Једногласне песме певају се „саме“, тј. соло, чак и ако се два певача наизменично певају антифоно: „Мој бели граде, зашто ниси бео“, „Девојка је лепе косе плела“. Двогласне песме називају се „гласно“ или „наглас“.

Седенкарске (седенћа, седељка) песме су позив на окупљање - „Дођите, девојке, на седенћу“, и на повратак кући: „Седенћа је седела, па се растурила“. Шаљиве песме и рефрени су суштински део овог циклуса. Рефрен је сличан брзалици: „Двоје младих се заљубило“, „Седенћа се окупља“. Двогласне песме су у спором или умерено брзом ритмичком покрету. Мелодију првог гласа чине секунде покрета, ретко прекидане трећинским или четвртинским поскоком. Други глас задржава „бордон“ (паузу), уз померање тона и подтона.

Традиција **епске песме** (Кралимарко) налази се углавном у Граову (Перник, Брезник, Радомир) и у западном делу Софије и Сливнице. Мелодије су углавном рецитативи, акценат је на

the plant Luganka. Young girls took clothes out of their chests and hung them on the fence to bask in the sun and be seen by the boys and the neighbours.

Wedding songs are extremely expressive and poetic, they show the most intimate feelings of the young bride, the groom, their parents and relatives: “Pinch, you maiden, did you collect pinches”, “A young groom is being sheared”, “A beautiful maiden is wreathing a braid”. They have simple, two-line melodies, one-part or two-parts, most often unmeasured, in mixed beats or in five-time meters.

Harvest songs are two-part or one-part. They are with a slow movement, on a verse with a repetition of some words. They usually start with a short introductory exclamation or shout of a vocal “E-e-e, i-i-i” or the interjection “Heh, bre”. The one-part songs are sung “by herself”, ie. solo singing, even if the two singers take turns singing antiphonally: “My white city, why aren’t you white”, “The girl wreathed her fair hair”. The two-part songs are called “aloud” or “out loud”.

Sitting (sedenkarski) songs are invitation songs “Come together, girls, at the sitting”, and to go home: “The sitting had been sitting and finally broke up”. Humorous songs and choruses are an essential part of this cycle. The chorus is similar to tongue-twisters: “Two youths fell in love”, “The sitting is gathering”. The two-part songs are in slow or moderately fast rhythmic movement. The melody of the first part is made up of seconds of movement, rarely interrupted by a third or quarter jump. The second part keeps “bourdon”, with a movement of tonic and undertone tone.

The **epic song (Kralimarko's)** tradition is found mostly in Graovo (Pernik, Breznik, Radomir) and in the western part of Sofia and Slivnitsa. The melodies are mostly recitative recitation, the

вербалном садржају, док је у мелодији стереотипно померање интонације на доле са импровизационим елементима. Типични уводи су вокали „а-а-а“, „е-е-е“, „о-о-о“, „и-и-и“ итд, а пратећи музички инструмент (обично виолина) са специфичном завршном украсном мелодијском линијом: „Ох, гори Јанина планина“.

Песме оплакивања (погребне и комеморативне почасте) - песме за мртве са елементима јецаја, али не нужно. Жене су често позиване да певају (не за рођаке) због својих вештина оплакивања - препознате су у заједници и њихово присуство на свакој сахрани „води“ звук жаљења, које на дан смрти има највећу амплитуду.

Обредна кола уз песму повезана су са заштитом од злих духова и обезбеђивањем плодности земље, за здравље људи и стоке. Моноритмична су. Коло има специфичну структуру: три „играчице“ воде коло, затим три певачице, па још три „играчице“, затим се придружује друга група певачица и „реп“ поново завршава са „играчицама“. Највештије играчице преузимају вођство и „реп“. У такозваној класичној традиционалној бугарској култури орско певање је само женска активност. У већини случајева то су обредна кола у којима мушкарци не могу да учествују.

Постоје две врсте **празничних кола**. Прва је повезана са календарским празницима, када обредна група девојака „започиње“ ритуалним колом уз песме посвећене одређеном дану, попут Ускрса, Ђурђевдана итд, а затим се сатима играју кола са локалног репертоара. Друга врста празничних кола, јесте када се изводи само локални репертоар неритуалних плесова. Друга врста плесова и игара типична је

emphasis is on the verbal content, while in the melody there is a stereotypical downward intonation movement with improvisational elements. Typical introductions are the vocals “a-a-a”, “e-e-e”, “o-o-o”, “i-i-i”, etc., and an accompanying musical instrument (usually fiddle) with a specific closing ornamented melodic line: “Oh, Yanina mountain was set up on fire”.

Mourning songs (funeral and commemorative tributes) – songs for the dead with elements of sobbing, but not necessarily. Women are often invited to sing (no relatives) because of their skills as mourners – they are recognized in the community and their presence at each funeral “leads” the sounding of the mourning, which on the day of death has the highest amplitude.

The ritual round dances on songs are associated with the protection from evil spirits and ensuring fertility of earth, for the health of humans and livestock. They are monorhythmic. The round dance has a specific structure: three “dancers” lead the dance, then three singers, then three more “dancers”, then a second group of singers joins and the tail ends up again with “dancers”. The most skilled dancers take the lead and the tail. In the so-called classical traditional Bulgarian culture **horo singing** is only a female activity. In most cases, these are ritual round dances where men cannot participate.

There are two types of **holiday round dances**. First are related to the calendar holidays, when the ritual group of maidens “starts” with ritual round dances on songs, dedicated to the day, such as Easter, St. George’s Day, etc., and then round dances from the local repertoire are danced for hours. Second, a holiday round dance, when only the local repertoire of non-ritual dances is performed. The second type of dances

не само за празнична кола повезана са календарским празником, већ и за кола која се играју сваке недеље. Кола уз песме су обично женска и у затвореном кругу. У Шоплуку су мушкарци играли на почетку и на крају плесне линије, а жене су играле у средини, преко марамнице, да не додирују мушкарце директно.

II. ТРАДИЦИОНАЛНИ МУЗИЧКИ ИНСТРУМЕНТИ

Неки од најчешћих традиционалних музичких инструмената у Шоплуку су дудук, тројанка, двојанка, звиждаљка (пастирска звиждаљка), цафара, окарина, брумбазук („зујалица“, „друндар“, „комарац“), флаута, виолина (ћемане, укемене), гусле, гајде и тапан (тупан).

III. ТРАДИЦИОНАЛНА КОЛА У ШОПЛУКУ

Плес је игра, покрет тела, углавном ногу, у одређеном ритму, праћен музиком или песмом. У прошлости су плесом људи показивали своје унутрашње стање, плесом су „додељивали“ добар улов или победу у предстојећој бици, поново плесом прихватили дечаке и девојчице у групу одраслих, плесом одагнавали болести, давали израз сопственој радости и тузи.

Време проведено на сеоском тргу недељом и празницима било је један од најчешћих облика комуникације међу људима, кроз музику и плес. У зависности од броја извођача, њиховог распореда, начина рукохвата и организације, народне орске игре и плесови могу се сврстати у кола, лесе (укрштени рукохват на појасу) и групне и појединачне орске игре.

У зависности од састава извођача:

and games is typical not only for the holiday dance associated with a calendar holiday, but also for the dance performed every Sunday.

The round dances on songs are usually female and in a closed circle. In Shopluk, the men used to dance at the beginning and end of the dancing line, and the women danced in the middle, through a handkerchief, not to touch the men directly.

II. TRADITIONAL MUSICAL INSTRUMENTS

Some of the most common traditional musical instruments in Shopluka are duduk, troyanka, dvoyanka, tweeter, whistle (shepherd's whistle), tsafara, ocarina, brumbazuk (“buzzer”, “drundar”, “mosquito”), flute, fiddle (kemene, ukemene), gusla, bagpipe and frame drum (tupan).

III. TRADITIONAL ROUND DANCES IN SHOPLUKA

A dance is a game, a movement of the body, mainly of the legs, to a certain rhythm, accompanied by music or song. In the past, through dance people showed their inner state, through dance they “granted” a good hunt or victory in an upcoming battle, again through dance they admitted boys and girls in the group of adults, through dance they drove away diseases, gave expression to their joy and sorrow.

The time spent on the village square on Sundays and holidays was one of the most common forms of communication between people, through music and dance. Depending on the number of performers, their arrangement, the way of catching and the organization, the folk round dances and games can be grouped into round dances, lessas (crossed grip of the hands on the belts) and group and individual round dances.

Depending on the composition of the

мешовити, мушки и женски. У зависности од спољашњег облика, разликују се вођена (отворена) и затворена кола.

Општи утисак о Шопима јесте да су темпераментни и динамични. Кола су мирнија, а старије жене их и даље често играју у Софији, Пернику, Самокову и Дупници.

Њихова кола и раченице, у поређењу са извођењем осталих група, бржа су и са више енергије, што мушки играчи рецитативно изражавају у различитим тренуцима игре, као што су: „а сега“, „џицај, нане“, „држ' се, земљо“ итд.

С в у д а се играју кола као што су „за појас“, „селското (сеоско)“, „два танеца (два плеса)“. Њихове мелодије су у 2/4 такту. Кола уз песме названа су по првим речима песме. Током извођења кола (мешовита и мушка), често су праћена мушким и енергичним узвицима „ха-а-ах“, „И-и-и-И“, са режањем, уз рецитативе „Ајде мачка на сланину“, „Гурни нож у тапан“ итд, што наглашава типичне плесне покрете или софистициране обрасце. Међу најчешће играним колима су: „селското (сеоско)“, „Цоне, мило чедо“, „Чубричанчеле“, „Јове“ - типично само за ово подручје.

Веома типична, елегантна, брза и емотивна кола за мали Шоплук су „четворно (четвероструко) коло“ - 7/8а и „раченица“ - 7/8б такта, која могу да играју мушки или женски извођач, али

performers: mixed, male and female. Depending on the external shape, there are guided (open) and closed round dances and lessas.

The general perception of the Shopi people is that they are temperamental and dynamic. Round dances are calmer, and they are still played by older women more often in Sofia, Pernik, Samokov and Dupnitsa regions.

Their round and rachenitsa dances, compared to the performance of the other groups, are faster and with more energy, which the male players express recitatively at different moments of the dance, such as: "Hah sega", "Dzidzai, nane", "Druzh se, zemio", etc.



сл. 1

Round dances such as "za pojas (on belt)", "selskoto (village)", "dva tane-tsa (two dances)" are played everywhere. Their melodies are 2/4 in size. The round dances on songs are named after the first words of the song. During the performance of the dances (mixed and male), they are often accompanied by masculine and energetic shoutings "Ha-a-ah", "I-i-i-I", with a snarl, recitatives "Ajde machka na slanina (c'mon cat on bacon)", "Rugni nozho u tupano (Prod the knife in the drum)", etc., which emphasizes typical dance movements or sophisticated patterns. Among the most frequently played dances are: "selskoto (village)", "Tsone, milo chedo (Tsone, dear child)", "Chubrichanche le", "Jove" – typical only for this area.

Very typical, stylish, fast and emotional for the little Shopluk are the round dances "Chetvorno (Quadruplicate) Dance" - 7/8a and "Rachenitsa" - 7/8b beat, which can be played by a male or female performer, but

најчешће два извођачи, на једну мелодију, заједничку за сва села у Граовском. Најчешће су се изводила на венчањима, сеоским вашарима и прославама породичних празника и скупова попут „кућне раченице“, а тек почетком двадесетог века ушла су и у кафане. Њихова игра у таквим случајевима има природу такмичења у плесу, а сваки плесач се такмичи да надмаши другог, како лакоћом кретања и образаца, тако и својом издржљивошћу. Понегде је праћена и песмом. Сама „раченица“ се у региону Ћустендила зове „разминушка (мења место)“, „пешачката (плес у ходу)“, а изводе је четири жене које играју у паровима, један пар против другог и мењају места.

Софијска област. Покрети су такође врло разноврсни - варирају од врло финих или ниских, до врло широких или високих. Сасвим типични су високи и посковни покрети којима је циљ да покажу снагу, мушкост и борбеност Шопа. Мушкарци често играју благо чучећи, нагињући се мало напред. Кола одликује велика разноликост плесних елемената, покрета и образаца, ритмова и музике, контрастна динамика, брзи темпо, лакоћа плеса.

У реону Граова, заједно са спорим играњем кола уз песме, синхронизованим са метроритмиком музике и корацима у самом плесу, постоје посковни и темпераментни плесови у којима играчи плешу финим корацима, стопала тик изнад земље и уз често „тресење“ раменима. Такође се користе полукруг, увијено оро (пуж) и равна линија. На почетак кола, који се назива „танец (плес)“ и на крај, назван „кулчок (брушење)“, обично се постављају највештији играчи који дају посебну атмосферу игри. Док коловођа вешто води танеце, они који су на кулчоку

most often by two performers, on one melody, common for all villages in Graovsko. They were mostly performed at weddings, village fairs and celebrations of family holidays and gatherings like “house rachenitsa”, and only in the early twentieth century they entered the pubs as well. Their dance in such cases has the nature of a dance competition, and every dancer competes to outdance the other, both with the ease of movement and patterns, as well as with their endurance. In some places it is also accompanied by a song. The “rachenitsa” itself is called “Razminushka (Changing places)”, “Peshachkata (Walking dance)” in Kyustendil region and is performed by four women who play in pairs, against each other and change places.

Sofia region. The movements are also very diverse – they vary from very fine or low, to very wide or high. Quite typical are the high and bouncy movements, which aim to demonstrate the strength, manhood and militancy of the Shopi. Men often dance slightly squatted, leaning slightly forward. Round dances are characterized by a great variety of dance elements, movements and patterns, rhythms and music, contrasting dynamics, fast beats, ease of the dance.

In Graovo region, along with the slow “walking” round dances on songs, out of sync with the metrorhythmics of the music and the steps in the dance itself, there are jumpy and temperamental dances where the players dance with fine steps, feet just off the ground and with frequent “shake” the shoulders. A semicircle, a twisted horo (snail) and a straight line are also used. At the beginning of the dance, called “tanets (dance)” and at the end, called “kulchok (grind)”, usually the most skillful players are lined, who give a special atmosphere of the dance. While the head of the dance skillfully leads the tanets, those caught on the kulchok try to

покушавају да буне, нагло увијајући и одмотавајући крај. Тада игра постаје врло фина и готово у месту са софистицираним и импресивним покретима. Много мешаних кола развијано је „у два правца“ - удесно и улево. Нарочито је у мушким колима типична техника чучања са мало истуреном карлицом уназад (нпр. „дивотино мушки плесни хоро“); са игром у месту, а када се коло развије, игра се напред-назад, док мушкарци „тапкају“ или изводе посебне плесне покрете по наредби: „влачи (вуци)“, „сечи (исеци)“, „гради (гради)“, „фурли (бацај)“, „пригреби (граби)“, „пепео“ и многи други. У прошлости је у уређењу кола постојала строга хијерархија. Након вође кола, придружиле би се девојке и нежења који ће се венчати током године, затим удате жене, старије особе, а у једноставнијим плесовима и деци је било дозвољено, да би учила. Тако су се на тргу формирала велика кола, праћена гајдама, виолинама, фрулама, звиждаљкама (двојанка, звиждаљка, окарина) и тапаном. У вођеним колима једна особа „води“ коло, а друга га „ломи“, тако да долази до увијања и расплетања плесне линије.

Најпопуларнија кола у Граову су:

„Мешовито сеоско/граовско коло“ - 2/4, најпопуларније мешовито коло у региону. Игра се хватом „у леси“, на појасу, у полукругу и креће се супротно од казаљке на сату (удесно), а затим назад улево. Неки покрети се изводе напред или назад. Мајстори у игри - танец и кулчок - плешу са пуно поскока, са ниским, оштрим покретима, са тресењем рамена и огромним унутрашњим темпераментом.

Мушка кола – 2/4, игра се на команду, хват је „у леси“, на појасу. Изводе се у благо чучењем положају, са истакнутим

lark, abruptly winding and unwinding the tail. Then the dancing becomes very fine and almost in place with sophisticated and impressive movements. A lot of the mixed round dances are developed “in two directions” – to the right and to the left. Especially in male dances, a squatting technique with a slightly protruding pelvis backwards is typical (eg “Divotino male dance horo”); with dancing on the spot, and when the dance unfolds they dance back and forth, as the men “stomp” or perform special dance movements on command: “vláchi (drag)”, “séchi (cut)”, “grádi (build)”, “furli (hurl)”, “prigrébi (grab)”, “Ash” and many others. In the past, a strict hierarchy was observed in the arrangement of the dance. After the leader of the horo, the maidens and bachelors, who are about to get married during the year, joined, then the married women, the seniors, and in the simpler dances the kids were allowed to participate to learn. So large round dances were formed in the square, accompanied by bagpipes, fiddles, flutes, whistles (dvoianka, whistle, ocarina) and tupan. In guided horos, one person “leads” the dance and another “breaks” it so there is a twisting and unfolding of the dance line.

The most popular horos in Graovo are:

“Mixed village/Graovsko horo” – 2/4, the most popular mixed one in the region. It is danced with a grab “on lessa”, on the belt, in a semicircle and moves counterclockwise (to the right) and then back to the left. Some of the movements are performed forward or backward. The masters of the dance – the tanets and the kulchok – dance with a lot of springs, with low, sharp movements, with shakes in the shoulders and huge internal temperament.

Male round dances – 2/4, they are danced on commands, the grip is “on lessa”, on belt. They are performed in slightly squat-

подрхтавањима у раменима. Названи су према именима својих села: „Дивотинско коло“, „Бучинско коло“, „Старо Кладишко коло“, „Зидарско коло“, „Калкашко коло“, „Витановско коло“, „Вискијарско хоро“, „Сечи, копај“ - омладинско коло, „Старо Брезнишко коло“, „Садовичко коло“, „Трунско мушко коло“, итд.

Женска кола уз песме – 2/4, игра се са хватом „у леси“, на појасу, у полу-кругу: „Окрени коло, птичице“, „Гајдаш ми каже, Лило“, „Скочила је маца“ - 9/16, „Пе перовка“ - 11/16, итд.

Мешовита кола

- 7/8, играју се у полукругу, са хватом „у леси“, на појасу, пуна су стилских и динамичних покрета: „Бера“, „Лиле, Лиле“

- 9/8, „Соборцијско коло“, „Кукуњеш“ и „Пешачко коло“ - 2/4; кола са рукохватом доле: „Хеј, ти, Маро“, „Кукуригу“, „Јове“ - 7/16 +11/16, „Петрунино коло“ - 12/16, „Тумп-тан, тумп-тан“ - 5/8.

Цоне, драго дете“/„Петрунка“ - 13/16 - игра се „соло“ или у групи мушкараца, поређаних у полукруг један иза другог, не додирујући се, са рукама на струку. Играју са марамицама у рукама или помешани са хватом у леси или на појасу.

„Тапан тупа“ – 7/16, мешовито четверно коло из Труна са хватом у леси или на појасу.

„Цветај, цветај, ружин слезе“/„Кукуњеш“ – 2/4, мешовито четверно коло из Труна са хватом у леси или на појасу.

У региону Густендила, плесни фолклор је између кола из Граова и

ting position, with prominent shakes in the shoulders. They are called after the names of their villages: “Divotinsko horo”, “Buchinsko horo”, “Staro Kladnishko horo”, “Zidarsko horo”, “Kalkashko horo”, “Vitanovsko horo”, “Viskiarsko horo”, “Sèchi, kópai” – youth horo, “Staro Breznishko horo”, “Sadovichko horo”, “Trunsko male horo”, etc.

Female round dances on songs – 2/4, they are danced with grip “on lessa”, on belt, in semicircle: “Turn round the dance, Birdy”, “Lilo the bagpiper tells me”, “The pussycat jumped” – 9/16, “Pepper’s” - 11/16, etc.



сл. 2

Mixed round dances

- 7/8, they are danced in semicircle, grip “on lessa”, on belt, full of stylish and dynamic movements: “Bera”, “Lile, Lile” – 9/8, “Sobordzhiisko

óro”, “Kukunesh” and “Walking dance” – 2/4; round dances with grip of the hands down: “Hey, you, Maro”, “Kukurigu”, “Jove” – 7/16 +11/16, “Petrunino horo” – 12/16, “Thump-tan, thump-tan” – 5/8.

“Tsone, dear child”/ “Petrunka” – 13/16 – it is danced “by yourself” or by a group of men, lined in a semicircle one behind another, without touching, with hands on their waists. They dance with a handkerchiefs in their hands or mixed with grip on lessa or on belt.

“A drum is banging” – 7/16 , mixed square dance from Trun with a grip on lessa or on belt.

“Bloom, bloom, you rose mallow”/“Kukunesh” – 2/4 – mixed square dance from Trun with a grip on lessa or on belt.

In the Kyustendil region, the dance folklore falls between the Graovo and Sofia

Софије. Женска кола играју се уз песме, умереним, чак и спорим темпом, често уз музички инструмент „тројчето“. Покрети су врло ниским корацама, праћени малим поскоцима и најчешће се изводе у полукругу, али „раченица“ се игра појединачно. Хват доле, спуштених руку, налази се у ограниченом броју кола: „Трешњица је род родила“, „Венац од геранијума“, „Кукуњеш“ и други.

Главни **„шопски“** покрет у мушким колима изводи се са малим поскоцима и врло ниским плесом уз активно учешће целог тела, за разлику од широког и наглашеног извођења покрета у софијској регији или фино сецканог „граовка“ покрета у Граову. Покрети се мењају по наредбама коловође. Овде се кола изводе у полукругу или правој линији - „Месарско коло“, „Дугме“, „Селското“.

Неки од плесова и игара, попут „Цоне, драго дете“ и „Раченице“, назване „Пешачко коло“ у овом подручју, играју се појединачно, а други хватом „у леси“ или за дланове са рукама доле.

Најпопуларнија кола су:

„Ђустендилска осмица“ („Раченица“/ „Пешачко коло“) - 7/16, веома популарно сеоско четверно коло са хватом „у леси“ или на појасу, такође га игра више људи, али и „соло“ са рукама на струку, а док мењају место, опозитни играчи могу се мењати по својој вољи.

„Багренска раченица“ - 7/16, женска раченица, хват је у „леси“, или за појас, са брзим покретима напред и назад.

„Тројче“ - 2/4, женско коло, хват је у „леси“ или на појасу, изводи се у полукругу. Постоји и мушко „тројче“, са јачим и софистициранијим покретима.

round dances. Female round dances are performed on songs, at a moderate, even slow tempo, often accompanied by the musical instrument “Troycheto”. The movements are with very low steps, accompanied by small springs. Dances are most often performed in a semicircle, but “Rachenitsa” is danced individually. Hand grip, hands down, found in a limited number of round dances: “Cherry tree borne cherry fruit”, “Geranium, wreath”, “Kukunesh”, and others.

The main **“Shopska”** movement in male round dances is performed with small springs and very low dance with the active involvement of the whole body, in contrast to the wide and emphasized performance of the movement in Sofia region, or the finely chopped and cut “graovka” movement in Graovo. The movements change on commands given by the leader of the dance. Here the round dances are performed in a semicircle or a straight line – “Butcher’s dance”, “Button”, “Selskoto”. Some of the dances and games, such as “Tsone, dear child” and “Rachenitsa”, called “The Walking dance” in this area, are danced individually, and others are danced with “a grip on lessa” or grip on the palms with hands down.

The most popular round dances are:

“Kyustendil Eight” (“Rachenitsa”/“The Walking dance”) - 7/16, a very popular village square dance with a grip “on lessa”, or on belt, it is also danced by several people but “by yourself” with hands on the waist, and while changing place, the opposite dancers can swap at will.

“Bagrenska rachenitsa” – 7/16, female rachenitsa “grip on lessa”, or on belt, with fast movements forward and backward.

“Troyche” – 2/4, female round dance “grip on lessa”, or on belt, which is performed in a semicircle. There are also male “troyche”, with stronger and more sophisticated movements.

„Дугме“/„Осмица“ - 7/16, играју га на прославама и венчањима, али само мушкарци по командама: „оплети (плети)“, „свиј (преклопи)“, „фурли (бацај)“, „прибегни (трчи)“, које издаје најбољи играч.

„Сеоско коло за појас“ („Жиленско“, „Палатовско“) - 2/4, празнични мешовито коло у полукругу са хватом у леси. Једна група мушкараца игра на „изводи“ (почетак кола), друга на „репу“, а жене су у средини. Игра се по наредбама: „ситно (фино)“, „заложити (поставити)“, „иживурли (избаци)“, „набиј (нагласити)“. У спором темпу „реп“ игра вертикално, а „извода“ - лагано, док у брзом темпу „извода“ плеше брзо и креће се даље, а реп лагано и у месту.

„Ситно (фино) мушко коло“ - 7/8, играју само мушкарци и на команде, у чучећем положају са поскоцима и доњим плесним покретима. Такође се може извести и у 2/4 такту.

IV. ПРАЗНИЦИ И ОБИЧАЈИ

Народни обичаји, празници, традиционални сеоски вашари и њихова кола и игре повезани су са годишњим добима, а пре свега са националним пољопривредним календаром. Одређени обред прати различите фазе људског живота - рођење, детињство, адолесценцију, брак, старост и смрт. Многе празнике прате посебни ритуали и песме са жељама и мађијама. Данас се и даље славе, али уз модерну интерпретацију.

Зимски празници и обичаји повезани су са жељама за здрављем, плодношћу, личном и породичном срећом. Сеоска празнична кола изводе се на Светог Андреју и Никољдан. Божићна кола су у затвореном кругу, умерена, у 2/4

„Button“/„The Eight“ - 7/16, it is danced at celebrations and weddings but only by men on commands “Pleti (knit)”, “Sviy (fold)”, “Furli (throw)”, “Pribegni (run)”, given by the best dancer.

„Village dance on belt“ (“Zhilensko”, “Palatovsko”) - 2/4, holiday mixed round dance with a grip on lessa in a semicircle. One group of men dances at the “izvoda” (the beginning of the dance), the second one dances in the tail, and women are in the middle. It is danced on commands: “Sitno (fine)”, “Záložhi (set)”, “Izhvurli (throw out)”, “Nábii (emphasize)”. When at a slow tempo, the tail dances vertically, and the izvod - lightly, while at a fast tempo the izvod dances fast and moves farther, and the tail dances lightly and on the spot.

„Sitno (fine) male horo“ - 7/8, it is dance only by men and on commands in a squatting position with springs and lower dance movements. It can also be performed in 2/4 time.

IV. HOLIDAYS AND CUSTOMS

Folk customs, holidays, traditional village fairs and their respective round dances and games are associated with the seasons, and above all with the national agricultural calendar. A certain rite accompanies the different stages of human life - birth, childhood, adolescence, marriage, old age and death. Many of the holidays are accompanied by special rituals and songs with wishes and spells. Today, they continue to be celebrated, but with a modern interpretation.

Winter holidays and customs are associated with wishes for health, fertility, personal and family happiness. Village holiday round dances are performed on **St. Andrew's Day** and **St. Nicholas Day**. **Christmas** round dances are in a closed circle, moderate, in



Мечкари/ Bear's group (Mechkare)



Сировари/Surovakari



Сировари/Surovakarshkari

такту. На Бабиндан (бабичин дан), за време обредног ручка код бабе (бабице), изводе се појединачна кола - раченица и пешачко коло, а поподне од бабине куће до трга ухваћено коло (када се играчи хватају за руке), које води баба. На дан Светог Трифуна, после ритуалног сечења винове лозе, мушкарци глуме људе које предводи краљ Трифун. Василица: обред „потапање прстена“, „ладуване“ и девојачка кола изводе се уз песму „Дева Василија“. У ноћи пре 14. јануара - традиционалне обредне зимске игре сировара са маскама.

Пролећни празници представљају буђење природе - добрих сила као и злих (змије, болести) и борбу између њих. Пастирски начин живота Бугара представљен је у многим пролећним обичајима попут оних на **Дан Светог Власа, Чисти понедељак, Дан Светог Тодора и Ђурђевдан**. На **Сирно заговезно** (Недеља за опроштај) велико Сирнишко коло игра се око ватре која се након тога прескаче. Мушкарци играју изузетно темпераментно, тапкају, скачу и чуче. Сви морају да учествују у колу како би сва конопља, кромпир, памук итд. могли добро да успевају током године. Играју целу ноћ јер сутрадан започиње Велики пост и сви ће морати да се уздрже од свих врста играња, окупљања и забава. На Дан Светог Јеремије у западној Бугарској сачували су јединствени женски обред

2/4 time. On Babinden (midwife's day), during the ritual lunch meal at the grandmother's (midwife's), individual dances are performed – ruchenitsa and walking dances, and in the afternoon from the grandmother's house to the square a caught horo (when dancers hold each other's hands) is played, led by the grandmother. On **St. Tryphon's Day**, after the ritual cutting of the vines, the men play horo lead by the King of Tryphon. **Vasiliovden**: the ritual **"Immercing Rings"**, **"Laduvane"** and maiden's round dances are performed on the song **"Maiden Vasilia"**. On the night before 14th January – traditional ritual winter survakar games with masks.

The spring holidays represent the awakening of nature – the good forces as well as the evil ones (snakes, diseases) and the struggle between them. The shepherd's way of life of the Bulgarians is presented in a lot of spring customs such as those on St. Vlas Day, Clean Monday, St. Todor's Day and St. George's Day. At Sirni Zagovezni (Forgiveness Sunday) a great Sirnishko horo is danced around a fire which is jumped over after that. The men dance extremely temperamentally, stomping, jumping and squatting. Everyone has to take part in the round dance so all the hemp, potatoes, cotton, etc. can grow well during the year. They dance all night because the next day the Great Lent starts and everybody will have to restrain themselves from all kinds of games, gatherings and parties. On St. Jeremiah's Day in western Bulgaria they have kept the unique

како се прави „подница“ (широке глинене посуде са поклопцем за печење хлеба). Жене се држе у кругу, играју кола, певају песме и газе по глини од које се праве посуде. „Немачки“ обичај се примењује када постоји дужи период суше, и тада се изводи ритуално „сахрањивање“ немачке глинене лутке.

V. ТРАДИЦИОНАЛНА НАРОДНА НОШЊА

Традиционална народна ношња представља друго „ја“ свима и највреднији је извор који демонстрира етничко јединство и разноликост традиционалне бугарске културе. Она је пресудна за социјални статус, као и пол, верску идентификацију и старост. Својим типолошким карактеристикама дечијих, адолесцентних/девојачких, мушких и женских ношњи за одрасле, као и њиховом композицијом и распоредом, они такође представљају функције Бугара у јавном животу у одређеним радним, обредним или празничним условима. Стара бугарска пословица гласи „Упознају вас према одећи, али испраћају према памети“.

Костимографске композиције са читаве историјске и етничке територије државе могу се класификовати у следеће главне врсте и варијације: двострука кецеља, сукман, саја и једнострука кецеља за женску ношњу, и бела и црна мушка ношња.

Ђустендилско Крајиште:

Женска народна ношња састоји се од специфичне саје направљене од домаће вунене тканине беле, плаве, зелене или црне боје. Испод се носи кошуља од конопље или лана. Доњи крај кошуље извезен је са око 20 шара, а између сваке су по два кружића

female rite how to make “podnitsa” (wide clay trays with a cover with charcoal for baking bread). Women hold each other in a circle, play round dances, sing songs and tread well on the clay from which trays are made. The “German” custom is performed when there is a long period of drought, and then a ritual “burial” of a “German” clay doll is performed.

V. TRADITIONAL FOLK COSTUMES

Traditional folk costumes are the second “me” to everyone and are the most valuable source to demonstrate the ethnic unity and diversity of the traditional Bulgarian culture. They were determinative for the social status as well as for gender, religious identification and age. With their typological characteristics of children’s, adolescents’/maidens’, male and female, and adult costumes, as well as their composition and arrangement, they also present an idea of the functions of the Bulgarians in the public life under certain working, ritual or holiday conditions. An old Bulgarian proverb reads “They meet you as to your clothes, but they see you off as to your mind.”...

Costume compositions from the entire historical and ethnic territory of the country can be classified into the following main types and varieties: two-apron, sukman, saya and one-apron female and white and black male costumes.

Kyustendil Kraishite:

The female folk costume consists of a specific saya made of home-woven wool textile in white, blue, green or black colour. A hemp or linen shirt is worn underneath. The lower end of the shirt is embroidered with about 20 patterns, and between each of them there are two moles with multicolor-

са разнобојним свиленим нитима. Огурлица (оковратник) кошуље је извезена малим украсима. Предња страна саје је отворена по дужини, а доњи крај је обрубљен плетеницом (гајтан). Рукави су такође обрубљени разнобојним гајтанима. Грудни део саје кројен је у два полукруга, који су такође везени разнобојним нитима и плетеницама. Две половине саје су причвршћене „дозметима“ - куглицама од предива. Саја је стегнута у струку појасом од густог црвеног вуненог ткања. Спреда се носи кецеља, а преко ње и појаса ремен домаће израде. Зимом или на празник, преко саје се облачи горња одећа „кусаче“ (кратка), која је такође обрубљена разнобојним плетеницама. Девојке носе на глави „шамије“ (мараме), а невесте „јашмаке“. Коса им је уплетена у више плетеница, које су позади спојене у једну плетеницу, на леђима, украшену новчићима и разнобојним нитима. На ногама носе домаће плетене вунене чарапе са шаром, царвули или кондури (ципеле).



сл. 3

У почетку је **мушка народна** ношња била бела (белетина), али је касније претрпела озбиљне промене, углавном када су у питању бенебреци. Прво у равничарским пределима око Ћустендила, а касније у читавом Крајишту, мушкарци су почели да замењују непрактичне беле бенебреке са „потурима“, јер су били нешто новије и практичније. Бенебреци

ed silk threads. The ogurliach (neckline) of the shirt is embroidered with light decoration. The front of the saya is open along the length, and the edges of the bottom are lined with braid (gaytan). The sleeves are also trimmed with multicolored braids. In front, the bosom of the saya is cut into two semicircles, which are also embroidered with multicolored threads and braids. The two halves of the saya are fastened with “dozmeta” – balls made of yarn. The saya is tightened at the waist with a waistband made of thick red wool textile. An apron is fastened at the front, and a home-woven belt is fastened on the waistband and the apron. In the winter or on a holiday, an outer garment “kusache” (short one) is worn over the saya, which is also trimmed with multicolored braids. The maidens wear “shamiyas” (scarves) on their heads, and the brides wear “yashmaks”. Their hair is braided in many braids, and at the back they are united in one braid, which lies on the back, decorated with coins and multicolored threads. On their feet they wear home-knitted woolen patterned socks, tsarvuli or konduri (shoes).

Initially, the **male folk costume** was white (beletini), but later it underwent serious changes, mainly in the benevretsi. First in the plain areas around Kyustendil, and later in the whole “Kraishte” the men began to replace the impractical white benevretsi with “poturi”, because they were something newer and more practical. Benevretsi are made of white woolen textile and get dirty

су направљени од белог вуненог текстила и брзо се запрљају, док су потуре у бозовој (смеђој) боји, природној боји вуне. Кошуља (кошулиа) је израђена од конопље, са широким оковратником без дугмади. Преко кошуље се облачи црни домаћа чојана „антерија“ - лети без рукава, а зими са дугим рукавима.

Антерија се увлачи у потуре, а онда се обмота црвени вунени појас. Преко се носи „контош“, израђен од црног вуненог сукна, дуг до средине струка, обрубљен на ивицама кожним тракама. На глави се носи шубара од овчје коже (калпак). Ноге су у вуненим чарапама, на које се стављају „калцуни“ (обојци), причвршћени гајтанима. Обућа је од свињске или телеће коже, опинци (обућа).



сл. 4

Малак Шоплук

Типична **мушка народна ношња Граова** јесте такозвана „**белетина**“, која се састоји од беле памучне **кошуље** са уским рукавима без веза; уски вунени **беневреци** (панталоне) - чврсто пријањају уз тело и ноге, а на дну унутрашње стране на зглобовима налазе се рупе причвршћене жичаним копчама. Беневреци су у струку везани канапом или кожним каишем. **Менте** је одећа без рукава до колена, израђена од белог предива и обрубљена на ивицама црном гајтаном. Црни или црвени **појас**.

quickly, while the poturi are in bozov (brown) color, the natural color of the wool. The shirt (koshulya) is made of oakum, with a wide collar without buttons. A black homemade baize “antheriya” is worn over the shirt – in the summer time without sleeves, and in winter time with long sleeves. The antheriya is inserted into the poturi and a red woolen

waistband is wound on top. Another “contosh” garment is worn on top, made of black woolen textile, long to the middle of the waist, trimmed at the edges with leather stripes. They wear a sheepskin hat (kalpak, kapa) on their heads. The legs are shod with woolen socks, and on them they put “kal-tsunii” (stockings), fastened with cords. They put on pig or calf opintsi (shoes).

Malak Shopluk

The typical **Graovo male folk costumes** are the so-called “**beletini**”, consisting of a white cotton shirt (“**koshuliya**”) with narrow sleeves without embroidery; narrow woolen **benevretsi** (pants) – tightly fitting to the body and legs, and at the bottom of the inner side at the ankles there are holes fastened with wire buttons. Benevretsi are tied at the waist with a string or leather strap. **The mente** is a knee-length sleeveless garment, made of white yarn textile and trimmed at the edges with a black braid (gaytan). Black or red **waistband**. On their heads they wore

На главама су носили **калпак (шубару)** од овчје или јагњеће коже, црне боје, зван „барушка“. Неки мушкарци су испод калпака носили платнену поткапу звану „**подкапник**“. Калпак је важан елемент мушке народне ношње до те мере да се сматрало увредом зграбити нечији калпак. Човеку је било дозвољено да шета без калпака само када је у жалости. Младожења свој калпак украшава гранчицом шимшира и пауновим пером повезаним црвеним концем, за разлику од нежење који носи бели калпак и украс поставља на леву страну. Обућа је од свињске или телеће коже, **царвули - врувчанки** (са везицама), са белим **вуненим чарапама** до колена, навученим преко бенебрека. Старији мушкарци су их носили преко бенебрека, а млађи испод. Зими су мушкарци носили дугачке капуте од овчје коже (за богате), али већина је имала кратке капуте без рукава. Касније су у Брезнишком носили црну одећу - панталоне са кратким сивим или смеђим ментама са дугим рукавима.



сл. 5

a sheepskin or lambskin **kalpak** (hat), black in color, called „barushka“. Some men wore a cloth hat called a „**podkapnik**“ (undercap) under their kalpaks. The kalpak is an important element of the male folk costume to such an extent that it was considered an insult to grab someone’s kalpak. It was allowed for a man to walk without a hat only when

he was grieving. The groom decorates his kalpak with a boxwood branch and a peacock feather tied together with a red thread, unlike the bachelor who wears a white kalpak and places the bunch on his left side. The legs are shod with pig or calf skin **tsarvulivruvchanki** (with cords), with white knee-high woolen **socks**, worn over the benevrek. The older men wore them over the benevretsi, and the younger ones wore them under the benevretsi. In winter, men wore long sheep-

skin coats (for the rich), but most wore short sleeveless coats. Later in Breznishko they wore black clothes - breeches with short gray or brown mente with long sleeves.

Почетком 20. века женска народна ношња постала је без рукава и прилично уска, или мање клинастог кроја, названа **литак**, од вунене „лите“ (танког ткања). Шије се од једне комада материјала, исеченог у средини да би се уметнула глава. Литак је обрубљен на грудима и на ивицама сукње златним и свиленим нитима, „**талтуром**“. На њему су пришивене златне металне шљокице и перле. У Транском се назива „талтурен“

At the beginning of the 20th century, the female folk costume became sleeveless and rather narrow, or less wedge-shaped sukman, called **litak**, made of woolen „lita“ (thin textile). It is sewn from one cloth cut in the middle to insert the head. The litak is trimmed on the bosom and the end of the skirts with golden and silk threads „taltur“. Goldlike metallic sequins and beads are sewn on it. In Transko it is called „talturen“ (sewn with metal thread) litak. It is girded

(ушивен металним концем) литак. Опасује се дугим, плетеним или тканим појасом („зуница“) ручно израђеним од вунених или памучних разнобојних предива распоређених у пруге целом дужином, који је два пута омотан око тела и причвршћен металном иглом („вадица“). Литак се носио преко дуге кошуље без рукава од памука или конопље, без веза. На литак су пришивани рукави од кенара или свиле, обрубљени чипком.

Стара **сукман** хаљина из Трунског рађена је од црног четвороструког домаћег густог вуненог текстила, а облик сукње био је са ширим клиновима од литака. Сукман је био украшен вуненим или свиленим предивима на сукњи и око груди. Летња варијанта била је од памучног или конопљаног платна, а крој је био исти као зимски. Лети се, уместо црног сукмана, носио такозвани „**манофил**“. Имао је облик литака, али је платно је било од конопље и украшено разнобојним вуненим или свиленим везом.

Кецелъ („опрешка“)

је вунена, домаћег ткања, сашивена од два текстила спојена по дужини. Његове главне боје су црна, тамноплава и смеђа. Широка је, покрива читав предњи део. Декорација се састоји се од танких нити или уских пруга у различитим бојама, смештених ширином материјала.

Марам (**паралента**) је четвртастог облика, дијагонално пресавијена, од домаће или фабричке свиле у различитим бојама и украшена је у два супротна угла ручно рађеном белом чипком. Народни морал и вера захтевали су да се коса

with a long, knitted or woven belt (zunitsa) hand-made from woolen or cotton multicolored yarns arranged in strips along its length, which is wrapped twice around the body and fastened with a metal needle („vaditsa“). The litak was worn over a long shirt without sleeves made of cotton or oakum, without embroidery.

Sleeves made of kenar or silk and trimmed with lace are sewn to the litak.

The old **Trunski sukman** dress was made of a black quadruple homemade thick woolen textile, and shape of the skirt was with wider wedges than the litak. The sukman was decorated with woolen or silk yarns at the skirt and around the bosom. The summer ones were made of cotton or hemp textile, and the shape was the same as the winter ones. In summer, instead of the black sukman, the so-called „**manophile**“ was worn. It had the shape of the litak, but the textile was hemp and decorated with multicolored wool or silk embroidery.

The apron („opreshka“) is woolen, home-woven, sewn from two textiles joined along their length. Its main colors are black, navy blue and

brown. It is wide, covering the entire front. Its decoration consists of thin threads or narrow stripes in different colors, located across the width of the textile.

The headscarf (paralenta) has a square shape, folded diagonally, made of home or factory silk in different colors and is decorated in the two opposite corners with hand-made white lace. Folk morality and faith have required the married woman's hair to be hidden, especially from the eyes of the father-in-law, mother-in-law, brother-in-law. According to a popular belief, if a woman showed her



сл. 6

удате жене скрива, посебно од очију таста, свекрве, девера. Према народном веровању, ако би жена показала косу, зло би прогонило њен дом и децу, град би уништавао усеве, а где год би погледала била би погођена злим силама.

Чарапе су вунене, дужине до колена, плетене ручно са декорацијом од разнобојних, водоравних пруга или једнобојне са цветним мотивима.

Царвули су типа „врувчанки“ (са гајтанима), домаће израде од штављене свињске коже.

Венац, косичник, грозд цвећа уобичајени су елементи сложене девојачке фризура „у леси“, „крило“, у бројним финим гајтанима (плитке), окупљеним у заједничку плетеницу која започиње на потиљку и слободно се пада на леђа, али не и напред испред рамена. Косичник је формиран од предива и косе, украшен сребрним новчићима, перлицама и „рупчетима“ (стари новчић од 5 центи).



сл. 7

hair, the evil would chase her home and her children, hail would destroy the crops, and everywhere she looked she would be hit by the evil forces.

The socks are woolen, knee-length, hand-knitted with a decoration of multi-colored, horizontal stripes or one-color with floral motifs.

The tsarvuli are of the “vruvchanki” type (with cords), home-made from processed pig skin.

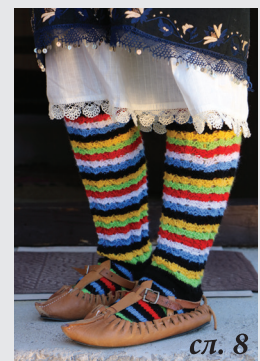
The wreath, the kosichnik, the bunch of flowers are common elements to the complex maiden hairstyle “on lessa”, “krilo (wing)”, in numerous fine braids (plitki), gathered in a common braid which starts at the beginning of the nape and goes down freely on the back, but interconnected so that no one passes forward in front of the shoulder. The kosichnik is woven from yarn and hair, decorated with silver coins, beads and “rupche (old 5 cent coin)”.

Регија Радомир је прелазна између региона Граово и Ћустендил. Готово сва кола које се играју у Доњем Граову са центром у Пернику играју се и у Радомиру. Што се тиче женске народне ношње, овде се готово подједнако користе трунски литак и ћустендилска саја, као и граовска белетина за мушкарце.

Бугарска традиционална народна ношња обогатена је додацима, који поред украсне функције показују положај носиоца у друштву. На пример, мушкарци и жене носе богато украшене марамнице затакнуте за појас или каиш, који служе и да додају свечарски

Radomir region is transitional between the Graovo and Kyustendil regions. Almost all round dances which are danced in Dolno Graovo with center in Pernik are also danced in Radomir. With regard to the female folk costume, the Trun litak and the Kyustendil saya are used almost equally here, as well as the white-cloth Graovo folk costume for men.

Bulgarian traditional folk costumes are enriched with



сл. 8

изглед ношњи и за практичну употребу у спољној композицији кола. Некада је учешће у колу између девојака и нежења било само преко марамице или кроз посебно плетени ремен, „зуницу“.

УМЕСТО ЗАКЉУЧКА

Народна кола, песме, музика и обреди увек су пратили живот Бугара, од рођења, током целог живота, па све до њихове смрти. Они су имали неутуђиву и незаменљиву улогу у њиховом свакодневном животу, изражавали њихову филозофију, служили њиховим верским потребама, наглашавали важне животне догађаје.

Данас коло, било то мало комшијско, или вечерње или велико дневно празнично, вашарско коло, у којем се све чешће могу видети ожењени и нежењени мушкарци и жене, удовице/удовци, старији људи. Игра се претвара у средиште и врхунац празника села или града. Даје му фокус, а истовремено га уоквирује, даје му почетак и крај, почевши од старих женских кола уз песме и завршавајући разиграним модернизованим мешовитим, мушким и женским колима уз инструменталну пратњу. Коло је место за регулацију ваше животне енергије, место за опуштање и забаву. И на тај начин, важно је схватити да је игра магија, песма молитва, а обред и поштовање и предаја традиције, што су свети мостови између светова.

МИЛЧО ГЕОРГИЈЕВ - етнокорееолог и фолклориста

additional accessories, which in addition to a decorative function show the position of the wearer in society. For example, men and women wear richly ornamented handkerchiefs tucked into their belts or waistband, which serve both to bring festivity to the look of the costumes and for practical use in the exterior design of games and round dances. Once the participation in the dance between maidens and bachelors used to be only through the handkerchiefs or through a specially knitted belt “zunitsa”.

INSTEAD OF CONCLUSION

The round dances, the songs, the music and the rituals have always accompanied the life of the Bulgarians from birth, throughout their life, until their death. They have played an inalienable and irreplaceable role in their daily lives, they have expressed their philosophy, they have served their religious needs, they have outlined important events in their lives.

Nowadays the dance, be it a small neighborhood one, evening or great daily holiday fair round dance, in which married and unmarried men and women, widows/widowers, elderly, can be seen more and more often on stage. The dance turns into the center and culmination of the village or town holiday. It gives it a focus, and at the same time frames it, gives it a beginning and an end, starting with the old female round dances on songs and ending with the playful modernized mixed, male and female round dances with instrumental accompaniment. The round dance is a place to regulate your life energy, a place for relaxation and fun. And through them, it is important to realize that the dance is magic, the song is a prayer, and the rite and observance and handing over the tradition are sacred bridges between the worlds.

MILCHO GEORGIEV - ethnochoreologist and folklorist

ИСТРАЖИВАЊЕ ФОЛКЛОРНИХ ПЛЕСОВА И ОБРЕДА У ПРЕКОГРАНИЧНОМ ПОДРУЧЈУ ОБЛАСТИ У СРБИЈИ

„Од свега онога што је у животу наших дедова значило доживљај; што је психички одјекнуло у њима и тако утицало на њихово формирање; што је давало боју стварима из њиховога спољашњег и унутрашњег света и представљало предуслов да ми будемо овакви какви смо, ништа од свега тога не би смело да нам буде далеко, туђе и равнодушно. Читав онај сплет страдања и трпљења, сплет различитих интереса и прегнућа, сплет грцаја, поклика и полета, изражен у нашим народним песмама, мелодијама, везовима и другим народним творевинама не може остати без утицаја на познија покољења. Били ми свесни тога или не, то остаје моћни чинилац и у нашем животу, као што ће неосетно утицати и на духовно, душевно и морално развиће будућих нараштаја. И наше народне игре, посматране у тој светлости, свакако заслужују нашу пуну пажњу. Али оне то заслужују и из других разлога.“ (Јанковић и Јанковић, 1937.)

1.1. Уопштено о народним играма

Народне игре и песме спадају у најстарије уметности. Игре које се играју уз музику или песму, тзв. орске игре у народу се обично зову народна кола. Коло је заправо „кружна игра у којој мелодија, текст (евентуално, јер може да буде и потпуно нема), али свакако типичност и стилске одлике одређују је у ширем смислу као особит израз етничке групе којој припада...“ (Младеновић, 1973., стр. 16). То допушта да се на тај начин одреде национална кола као српско, бугарско, буњевачко, шопско и др. У целини, народна игра и народна песма су делови народног

RESEARCH ON FOLKLORE DANCES AND RITUALS IN THE CROSS-BORDER AREA IN SERBIA

“All of which in the life of our grandfathers meant experience; which resonated mentally in them and thus influenced their formation; which gave color to things from their outer and inner world and was a precondition for us to be as we are, none of that should be far away from us, alien and indifferent. The whole tangle of suffering and torturing, the tangle of different interests and struggles, the tangle of grunts, cries and verve, expressed in our folk songs, melodies, embroideries and other folk creations cannot remain without influence on later generations. Whether we are aware of it or not, it remains a powerful factor in our lives, just as it will imperceptibly affect the spiritual, mental and moral development of future generations. And our folk dances, viewed in that light, certainly deserve our full attention. But they deserve it for other reasons as well.” (Janković and Janković, 1937.)

1.1. In general about the folk dances

Folk dances and songs are among the oldest arts. Dances that are performed with music or song are called *oro dances*, popularly known as folk kolo. Kolo is actually a circular dance in which the melody, the text (possibly, because it can be completely silent), but certainly the typicality and stylistic features define it in a broader sense as a special expression of the ethnic group to which it belongs...” (Mladenović, 1973, pp. 16). This allows in that way to determine the national kolo as Serbian, Bulgarian, Bunjevačko, Šopsko, etc. On the whole, folk dance and folk song are parts of folk art or *folklore*. It is

стваралаштва односно фолклора. Карактерише га, између осталог, анонимност, јер творци су углавном непознати. Говор, песма, музика и игра повезани ритмом омогућили су стварање народних игара.

Етнокорееолошке зоне

Србија је подељена на шест етнокорееолошких зона: Централно етнокорееолошко подручје, Панонска етнокорееолошка зона, Косовска етнокорееолошка зона, Етнокорееолошка зона јужне и југоисточне Србије, Етнокорееолошка зона западне Србије, Тимочка етнокорееолошка зона.

Етнокорееолошка зона јужне и југоисточне Србије

Игра се како у отвореним колима тако и у лесема. Хват је за шаке доле, укрштени или за појас. У збијеним лесема играчи се држе за појас, а сама игра је уједначена, компактна и снажна. Сматра се да се најживље и најтемпераментније игра у овом подручју Србије, а нарочито у Понишављу. Играчи се често, играјући, повијају напред (басара). Постоји велика разлика у северном и јужном делу, не само у техници играња и стилу, већ и у ритмовима, тактовима, музичкој пратњи, народној ношњи. Што се тиче ритмичких структура играчких целина, има их у парним, али и у непарним тактовима, у једноставним или сложеним. Присутан је и несклад између играчке и музичке целине (хетероритмија). (Костић и Узуновић, 2013.)

1.2. Подела народних игара

Основна подела народних игара је на обредне и световне.

"Коледарским играма су наши

characterized, among other things, by anonymity, because the creators are mostly unknown.

Words, song, music and dance, brought together by the rhythm, have enabled the creation of folk dances.

Ethnochoreological zones

Serbia is divided into six ethnochoreological zones: Central ethnochoreological area, Pannonian ethnochoreological zone, Kosovo ethnochoreological zone, Ethnochoreological zone of southern and southeastern Serbia, Ethnochoreological zone of western Serbia, Timok ethnochoreological zone.

Ethnochoreological zone of southern and southeastern Serbia

It is danced both in open kolo and in lesas (lines of dancers). Handgrip is down, crossed or by the belt. In the compact lesas, the dancers hold each other by the belt, and the dance itself is steady, compact and sturdy. It is considered to be the most lively and temperamental dance in this area of Serbia, and especially in Ponišavlje region. Dancers often bend forward while dancing (basara). There is a big difference not only in dancing technique and style, but also in rhythm, beat, musical accompaniment, folk costume. As for the rhythmic structures of dance wholes, it is present in even, but also in odd beats, in simple or complex ones. There is also a discrepancy between the dance whole and the musical whole (heterorhythm). (Kostić and Uzunović, 2013.)

1.2. Division of the folk dances

The basic division of folk dances is to ritual and secular.

"Koledarske dances were celebration of

пагански преци прослављали јачање сунчеве моћи о зимској солстицији и долазак новог животног и вегетативног циклуса. У југоисточној Србији *коледарске игре* везане су за почетак године. Изводиле су се у дворишту и у кући уз борбу мачевима, а у новије време дрвеним моткама, уз звуке клепетуша око појаса. Код извођења *лазарица* сврха је подстицање плодности. Играле су о Лазаревој суботи. *Краљице* припадају женским обредним играма за плодност у пролеће, око Ђурђевдана и Духова. У обреду учествују краљ, краљица, барјактар и они који певају. *Додоле* су се изводиле по потреби, значи онда када је требало "измолити" кишу. Играла је само једна девојка, а остале су певале. Додола је била прекривена зеленилом, а за време игре је поливана водом. (Костић и Узуновић, 2013.)

Световне игре обухватају све народне игре које нису обредне. По својој садржини световне игре су веома различите. Могу се груписати у неколико група, што не значи да не могу и другачије. Ова подела је наведена на основу мишљења сестара Јанковић.

Игре које представљају позив за играње - обично се изводе уз песму, темпо и динамика су им умерени. *Завршне игре* - њима се обично завршавала игранка. *Ведре игре* - разноврсне су по техници, ведре и веселе. *Хумористичке игре* - постоји више начина изражавања хумора у народним играма. Први начин је шаљив смисао текста песме која се пева. *Мимичке игре* - представљају игре проткане радњама, развијене у мале драмске сцене. Многе, поред тога, садрже и елементе хумора. *Игре подражавања животиња*. *Сетне и тужне народне игре*. У њима се односи између полова и њихова осећања

our pagan ancestors of the strengthening of the sun's power on the winter solstice and the arrival of a new life and vegetative cycle. They were most often performed around Sava, Danube and in Vojvodina In southeastern Serbia, *koledarske dances* are related to the beginning of the year. They were performed in the yard and in the house with sword fights, and more recently with wooden poles, with the sounds of rattles around the waist. When performing *lazarice*, the purpose is to encourage fertility. It was danced about Lazarus' Sabbath. Queens belong to the women's ritual dances for fertility in the spring, around St. George's Day and Pentecost. *The king*, queen, flag bearer and those who sing take part in the ceremony. *Dodole* were performed as needed, that is, when it was necessary to "pray" for rain. Only one girl danced, and the others sang. *Dodola* was covered with green leaves, and during the dance she was splashed with water." (Kostić and Uzunović, 2013.)

Secular dances - they include all folk dances that are not ritual. According to their content, secular dances are very different. They can be divided into several groups, which does not mean that divide cannot be different. This division is based on the opinion of the Janković sisters.

Dances that represent an invitation to dance - they are usually performed with song, tempo and dynamics are moderate. *Final dances* - they usually ended the dance. *Cheerful dances* - they are diverse in technique, cheerful and joyful. *Humorous dances* - there are several ways to express humor in folk dances. The first way is the humorous meaning of the lyrics of the song being sung. *Mimic dances* - they represent action-packed dances, developed into small drama scenes. Many, in addition, contain elements of humor. *Animal imitation dances*. *Sad and melancholic folk dances* - in them, the relations between the sexes and their

изражавају како песмом, тако и кореографским елементима. Народне игре у којима се изражавају супротна осећања, односно више различитих осећања. Изражавају се мелодијом, начином играња и ритмом. (Костић и Узуновић, 2013)

1.3. Прилике и места за играње

Поводи за играње се обично систематизују у две групе. У прву групу спадају све прилике које имају утврђен датум, које се редовно понављају после одређеног времена. У другу групу спадају прилике, које нису условљене временом нити су тачно одређене. У прву групу спадају верски празници (Божих, Ускрс, Ђурђевдан, Ивањдан, Спасовдан и др.), државни празници, сабори, сајмови, играње уз радне обичаје, играње на скуповима који су сазивани у циљу забаве (обично су седељке сазиване зими), играње при општеном народним празницима и др. У другу групу спадају догађаји у животу човека који се односе на: рођења, свадбе, крштења, подизање куће, стављање крова на кућу, завршен посао жетве, брање воћа и др. Играло се наред села, на тргу, игралишту, црквеној порти, ливади, улици, извору, раскршћу, чесми, бунару, кафани и др. По старини издваја се "запис" (главно место за игру у оквиру обреда). На свим наведеним местима се игра на отвореном, зими се игра у приватним кућама, при чему се излази напоље у двориште, итд. Временом су нека места игре напуштена. (Костић и Узуновић, 2013.)

feelings are expressed both through song and choreographic elements. Folk dances in which opposite feelings are expressed, or several different feelings. They are expressed by melody, the way of dancing and rhythm. (Kostić and Uzunović, 2013.)

1.3. Opportunities and places to dance

Reasons for dance are usually systematized into two groups. The first group includes all occasions that have a fixed date, regularly repeated after a certain time.

The second group includes opportunities that are not conditioned by time or are not precisely determined. The first group includes religious festivities (Christmas, Easter, St. George's Day, St. John's Day, Ascension of the Lord, etc.), state holidays, assemblies, fairs, dancing within work customs, dancing at gatherings convened for entertainment (usually in winter), dancing on public holidays, etc. The second group includes events in a person's life that relate to: births, weddings, baptisms, building a house, putting a roof on the house, finishing the work of harvesting, picking fruit, etc.

The following places for dancing can be stated: the middle of the village, square, playground, church yard, meadow, alley, spring, crossroads, public fountain, well, tavern, etc. According to the old times, "zapis" (sacred village tree) stands out (the main place for dancing within the ritual). In all the above-mentioned places, the dance is performed outdoors, in the winter it is performed in private houses, out into the yard, etc. Over the time, some places of the dance were abandoned. (Kostić and Uzunović, 2013.)

Инструментална пратња

Неме народне игре. Играју се без музичке пратње и без песме, уз ритам корака и звекет накита. *Народне игре уз певање.* Игре уз инструменталну пратњу. Данас у Србији превагу има инструментална пратња над вокалном. Најчешће се користе дувачки инструменти, гудачки, трзачки и ударалке.

Данас се све више користи хармоника.

Типови народних игара

Без обзира на облик и коме се игра, народна игра има одређену структуру елемената технике. Уколико две народне игре имају исти број корака, исту врсту корака и исти правац кретања, онда се за њих каже да су исте по типу. *Симетрични типови* (исти број елемената надесно и налево). *Несиметрични типови* (различит број "елемената" надесно и налево)..

Стил народне игре

"Стил народне игре је начин на који народ колективно изражава и традиционално преноси своја осећања и расположења помоћу анонимно створених покрета, корака и положаја тела." (Јанковић, 1949, 53.) Спољашњу страну стила чине начини извођења појединачних елемената технике, односно оно што доприноси визуелној представи гледаоца као и начини хватања играча. Унутрашња страна стила представља манифестацију расположења појединих играча или групе у целини, кроз одређену технику елемената (веселост, озбиљност, достојанство и друго). (Костић и Узуновић, 2013.)

Instrumental accompaniment

Silent folk dances. They are performed without musical accompaniment and without song, to the rhythm of footsteps and the clatter of jewelry. *Folk dances with singing.* *Instrumental accompanied dances.* Today in Serbia, instrumental accompaniment prevails over vocal. The most commonly used are wind instruments, strings, picking instruments and percussion. Today, the accordion is increasingly used.

Types of folk dances

Regardless of the shape and to whom it is danced, folk dance has a certain structure of technical elements. If two folk dances have the same number of steps, the same type of steps and the same direction of movement, then they are said to be the same in type. *Symmetrical types* (the same number of elements to the right and left). *Asymmetrical types* (different number of elements to the right and left).

Folk dance style

"The style of folk dance is the way in which people collectively express and traditionally convey their feelings and moods through anonymously created movements, steps and body positions." (Janković, 1949, 53.) The outer side of the style consists of the ways of performing the individual elements of the technique, what contributes to the visual impression of the viewer. In addition to the above, the outer side of the style also includes ways of handgrips of the dancers. The inner side of the style is a manifestation of the mood of individual dancers or the group as a whole, through a certain technique of elements (cheerfulness, seriousness, dignity, etc.). (Kostić and Uzunović, 2013.)

ПРОЈЕКТНА ГЕОГРАФСКА ОБЛАСТ

Област која фигурира ка граници са Бугарском и представља предмет овог истраживања, припада јужном и југоисточном делу Србије. Са севера се прати ток реке Нишаве. Крај из кога ће се обрађивати обичаји и игре је околина Ниша и источно ка Белој Паланци и Пироту. Са запада је област ограничена током Јужне Мораве. Од севера ка југу истраживане су игре и обичаји околине Црне Траве, Горње Пчиње, све до Радовнице и Прешева.

1.3.1 Обичаји у Нишавском региону

Веома омиљени скупови за разоноду омладине јесу такозване седењеће. Десет до петнаест девојака договоре се и најме једну засебну кућу или собу, па се ту скупе, наложе огањ, кувају, спремају. Ако је седењећа у петак увече када оне не раде ручне радове, онда је нарочито весело. Момци им долазе са свирачима, и онда настаје певање, играње и прескакање ватре пред кућом. У рану јесен седењеће могу да се друже и напољу спрам месечине. Девојке наместе совру, сви поседају на „маленкија сточијетија“, па се чате. Домаће игранке држе се о крсном имену и о стријзби, приликом првог подсецања косе детету. Тај чин врши кум, и то на дрвнику. После обављеног чина детињи деда и баба ако их има, или најближи старији сродници, поведу око детета коло које завију три пута. Веселе је врло велико. Пева се и игра неки пут до зоре. Али услед трошкова, у време пред рат ту свечану стријзбу одржавали су само имућнији људи. Обичај је несумњиво остатак иницијације.

На Ђурђевдан се устаје рано, оде се у поље, па се бере пољско цвеће и свакојаке траве, од чега се после плету

PROJECT GEOGRAPHICAL AREA

The area that appears towards the border with Bulgaria and is the subject of this research, belongs to the southern and south-eastern part of Serbia. The course of the river Nišava is followed from the north. The area from which customs and dances will be processed is the area around Niš, and to the east towards Bela Palanka and Pirot. From the west, the area is limited along the South Morava. From north to south, aims of the research are dances and customs of the surroundings of Crna Trava, Gornja Pčinja, all the way to Radovnica and Preševo.

1.3.1 Customs in Nisava region

Very popular gatherings for youth entertainment are the so-called „*sedenće*“ (*seatings*). Ten to fifteen girls agree and rent a separate house or room, so they gather there, light a fire, cook, prepare. If it's seating on Friday night when they don't do handicrafts, then it's especially fun. The boys come to them with musicians, and then there is singing, dancing and jumping over fire in front of the house. In early autumn, they can sit outside under the moonlight. The girls set up small table, they all sit on "small chairs", so they feast. Home dances are held on the Home Patron Saint's Day and during the first haircut of a child. This act is performed by the godfather, on a woodcut place. After the act, the child's grandparents, if any, or the closest older relatives, lead kolo around the child, which they circle three times. The joy is very big. It is sung and danced sometimes until dawn. But due to the costs, in the time before the war, this ceremonial haircut was maintained only by wealthier people. The custom is undoubtedly the remain of initiation. On St. George's Day, it is the custom to get up very early, go to the field, and pick field flowers and all kinds of grass, from which wreaths are being made afterwards.

венци. По један венац одреди се да се стави на врат овци и јагњету који први изађу на загон (пролаз кроз који се пуштају овце ради муже). Тога дана се много игра. (Јанковић и Јанковић, 1949.)

1.3.2. Калавешнице - Радовница (Тодоровић и Здравковић, 2012.)

Пример из обичајног српског календара, познатији као Покладе, који се пада сваког двадесет и шестог дана у месецу фебруару.

Данас се покладе углавном везују за почетак хришћанског обележавања великог поста уочи Ускрса. Последња недеља пред васкршњи пост зове се „бела недеља“, а последњи дан ове недеље „беле“ или „сирене“ покладе (Велике или Завршне покладе, Простене покладе, Проћке, Прочка, месопуст, сиропуст). Обично су ово дани пуни песме, шале и радости. Читаве недеље пред почетак ускршњег поста – „Прочке“ – ишло се у госте код рођака и блиских чланова породице (кумови, таст и ташта) и тражио опрост због евентуалних замерања учињених током претходне године. Не пали се слама, као некада (нема је у сеоским домаћинствима као у прошлости, јер је све мање стоке којој се стављала као простирка), већ је замењена сеном. Слама је добро горела и давала већи пламен, док пламен сена данас прати густ дим. Ипак, сељани не одустају од давнашњих обичаја и продужују им живот у донекле измењеним околностима. Деци и младима се догађало да опрле веће и косу, а изглед би додатно променили и мазањем гарежи са угаслих ватри по лицу. Старији у снази препуштали су младима необуздано радовање, сачекавши да утихне ватрена јара, па би онда, али најмање три пута у оба смера, прескаче се ватра, прелази се исти пут

One wreath is determined to be placed on the neck of the sheep and the lamb that are the first to go out to zagon (the passage through which the sheep are released for the milking). There is a lot of dancing on that day. (Janković and Janković, 1949.)

1.3.2. Kalavešnice – Radovnica (Todorović and Zdravković, 2012.)

An example from the Serbian calendar of customs, better known as the Poklade, which happens every twenty-sixth day in the month of February.

Today, Poklade are mostly associated with the beginning of the Christian celebration of lent before Easter. The last week before Easter lent is called “white week”, and the last day of this week is “white” or “sirene” poklade (Great or Final poklade, Proštene poklade, Pročke, Pročka, mesopust, siropust). Usually, these days are full of songs, jokes and joy. All the week before the beginning of the Easter lent - “Pročke” - people went to visit relatives and close family members (godparents, father-in-law and mother-in-law) and asked for forgiveness for possible objections made during the previous year. Straw is not burned, as it used to be (it is not available in rural households as it was in the past, because there are fewer and fewer cattle, to which straw was put under as a mat), but it has been replaced by hay. The straw burned well and gave a bigger flame, while the hay flame today is accompanied by thick smoke. However, the villagers do not give up the old custom and prolong its life in somewhat changed circumstances. Children and young people would additionally change appearance by smearing char and soot left from the extinguished fires on the face.

The elders left the young people unrestrained joy, waiting for the fiery flames to subside, and then, but at least three times in both directions, they jumped over fire and said appropriate words - all the time it echoed loudly: “How many voices, so many cobs!”

и изговарају пригодне речи - све време громко је одјекивало: „Колики глас, толики клас“!

1.3.3. Лазарице - Лесковац, Пчиња, Прешево

Под појмом Лазарице подразумевају обичајни опход на Лазареву суботу и терање змија. Пролећни народни обред, познат под именом Лазарице, изводе код Срба девојке на Лазареву суботу и на Цвети. Припреме за опход почињале су од средине поста. Училе су се песме, договарало око начина и места где ће да се иде, припремале су свечану одећу и потребне реквизите: пешкире, капе, накит. Припреме и учење песама су се обављале у кући лазара. У већини крајева, лазарице су биле девојчице и девојке од 14 до 20 година.

Улазак у двориште:

*Отварајте беле порте,
Беле, беле и метене,
Још полепше почишћене,
Још полепше почишћене.*

Ръсене с жито:

*Родило се преродило,
три амбара напунило
и четврти половина
од два класа пчени жита.*

По завршетку песме следи даривање. Лазарице добијају јаја, која стављају у крошњу коју носе, и паре.

Лазарице обично дочекује и испраћа домаћица куће. Непосредно пре даривања, лазарице певају лазару наредбу коју он извршава:

1.3.3. Lazarice - Leskovac, Pčinja, Preševo

The term Lazarice implies the customary procession on Lazarus' Sabbath and chasing away the snakes.

Spring folk ritual, known as lazarice, is performed by Serbs on Lazarus' Sabbath and on Cveti. Preparations for the procession began in the middle of lent. They learned songs, agreed on the way and place to go, prepared festive clothes and necessary props: towels, hats, jewelry. Preparations and learning of songs were performed in the house of lazar.

In most parts, the lazarice were girls aged 14 to 20.

Song when they enter the yard:

*Open those white gates,
White, white and swept,
Even better cleaned up,
Even better cleaned up.*

When host sprinkles them with grain:

*The harvest is so abundant,
Three barns are fulfilled,
And fourth up to half,
From two stalks of wheat.*

At the end of the song, there are a gifts. Lazarice get eggs, which they put in the basket they carry, and money.

Lazarice are usually greeted and seen off by the housewife. Just before the gifts, lazarice sing to the lazar the command he carries out:

Скочи више повише лазаре,
скочи више повише;
Па се лепо поклони лазаре,
па се лепо поклони;
Још пољепше наклони лазаре,
још пољепше наклони;
Лепо руку пољуби лазаре,
лепо руку пољуби!

Jump higher lazar,
jump higher above;
Then bow nicely lazar,
then bow nicely;
Bow lazar even better,
bow even better;
Kiss hand nicely lazar,
kiss hand nicely!

За време певања овог дела текста лазари поскаче и окрећу се око своје осе у једну, па у другу страну. Пешкирићем или марамом коју држе у рукама додирну чело, затим браду и нос. Поклоне се и домаћици пољубе руку док их она дарује.

(Узуновић и Петровић, 2014)

During the singing of this part of the lyrics, lazars jump and turn around their axis in one direction, then in the other. They touch their forehead, then chin and nose with a towel or scarf they hold in hands. They bow and kiss the hand of the housewife while she gives them gifts.

(Uzunović and Petrović, 2014).

ЛАЗАРИЦЕ УЛАЗАК У ДВОРИШТЕ

o - tva - - raj - te be - le por - te, be - le _____ be - le и че - те - не,
3 још по - леп - ше по - чи - тше - ни, још по - леп - ше по - чи - тше - ни,

ПОСНАЊЕ ЖИТОМ

5 ро - ди - ло се пре - ро - ди - ло, три ам - ба - ра на - пу - ни - ло,
7 и че - твр - ти по - ло - ви - на, и че - твр - ти по - ло - ви - на,

ПЕСМА ЗА СТУДЕНТЕ

9 Пе - тре _____ ђа че књи - гу у - чи, доз - доз Пе - тре _____ ђа че књи - гу у - чи,
11

1.3.4. Сировари – Прешевски Цакановац

Карактеристичанобичају југоисточној Србији, који се одржао до дан-данас су сировари. Изводе се у ноћи 13. јануара.

То је дочаравање свадбеног похода, при чему групе иду од куће до куће, певају и галаме уз звуке клепетуша и тракатаљки. Групу сачињавају младожења, снашка и сватови. Маскирана свадбена поворка обиђе све куће у селу, певајући жели берићет и срећну Нову годину домаћинима, буком истерује караконџуле и зле духове из кућа. Након завршеног опхода сировари се окупе у кући једног од својих чланова, где вечерају и уз песму дочекају Нову годину по Јулијанском календару. Од игара, углавном се играју чачак и кокоњеш.



сл. 9

1.3.5. Оратнице - Пирот и околина

Оратнице је обичај који се одвија на исти дан кад и Калавешнице у Радовници. Заправо је то исти обичај на Беле покладе. Недељу пред Велики пост. Символично, народ се опрашта од мрсне хране, зловних дела (свесних или несвесних). Обилази се комшилук и тражи опрост за (не)учињено лоше дело. Зато се и у народу овај обичај зове „прочке“. У околини Пирота се за оратнице или олалије највише припремају и највише им се радују деца. Олалија се правила од једног омањег рачвастог дрвета. У рачву се стави доста сламе која се увеже за кракове. Свако дете направи по неколико оваквих оратница. У увече на покладе, окупе се по раскршћима,

1.3.4. Sirovari - Preševo's Cakanovac

A characteristic custom in southeastern Serbia, which has persisted to this day, are sirovari. They are performed on the night of January 13th. It is the enchantment of a wedding procession, where groups go from house to house, singing and shouting to the sounds of rattles. The group consists of groom, daughter-in-law and wedding guests. A masked wedding procession visits all the houses in the village, sings and wishes a happy New Year to the hosts, chases out bogeys and evil spirits from the houses with noise. After the procession, sirovari gather in the house of one of their members, where they have dinner and celebrate the New Year according to the Julian calendar.

As for the dances, čačak and kokonješ are mostly danced.

1.3.5 Oratnice - Pirot and surroundings

Oratnice is a custom that takes place on the same day as Kalavešnice in Radovnica. In fact, it is the same custom at the White poklade, the week before lent. Symbolically, the people say goodbye to fatty food, evil deeds (conscious or unconscious). They go around the neighborhood and ask for forgiveness for (un)committed bad deed. That is why the people call this custom "Pročke". In the surroundings of Pirot, children are most prepared for oratnice or olalije and most happy for them. Olalija was made of a small forked tree. A lot of straw was put in the fork and tied to the branches. Each child makes several oratnice like that. In the evening, they gather at the crossroads, light these torches and spin them with special enjoy-

упале ове буктиње и врте их са посебним уживањем и радошћу. У свим селима се види ово вртење оратница. Обичај је пратила и игра и песма.

ment and cheer. This rotation of oratnice can be seen in all the villages. The custom was accompanied by dance and a song.

КАРАКТЕРИСТИЧНЕ ПЕСМЕ ИЗ ПРОЈЕКТНЕ ОБЛАСТИ

КОЈ МИ ГА НЕМА НА СЕДЊИЉУ

КОЈ МИ ГА НЕ - МА НА СЕ - АЕ - Њ - ТУ, АА АОЈ - АЕ АА НЕ
 Н У 'БА - ТИ МРИ - ВУ ИУ - ЧУ, АА АОЈ - АЕ АА НЕ

8
 АА - ОЈ - АЕ, АА АОЈ - АЕ АА НЕ АА - ОЈ - АЕ О
 АА - ОЈ - АЕ, АА АОЈ - АЕ АА НЕ АА - ОЈ - АЕ О

CHARACTERISTIC SONGS FROM THE PROJECT AREA

ПРАСТО МИ ПО'Е

ПН - АЕ - ТО АН ИО - 'Е, РА - ИО МА СА - БА - АЈ - АЕ,
 ЈА СТА - НИ АН СТА - ИИ, ТИ ААА - АА НЕ - БЕ - СТО,
 ТЕ ЈА БА АА Н - ААА, АМО - ГО МА АА - АЕ - ИО,
 АА АН ИИ - СНО Н - СНАИ, Н - АИ МА - ПИ СА - НАИ,
 ИИ - ТИ ИИ - СНО Н - СНАИ, ИИ - ТИ МА - ПИ СА - НАИ,

5
 РА - ИО МА СА - БА - АЈ - АЕ РА - ИО ПИ - СА ЗО - ВУ,
 ЈА СТА - НИ АН СТА - ИИ ИО - НАИ АН СРЕ - НА,
 АМО - ГО МА АА - АЕ - ИО Y TY - ТА ЗЕ - ААА,
 Н - АИ АЕ - НЕ Н - СНА АИ, АА - АА АА АА - ОЈ - АЕ П
 СА - МО УЕ - ДЕ СА - МА - АА, АА - АА АА АА - ОЈ - АЕ П

ЗАПРОСИЈА МАРКО ДАНИ МАГДАЛЕНУ

1
 ЗА - ПРО - СИ - ЈА МА - АР - ИО АН - АНИ МА - ГАА - АЕ - ИУ, ОФ АЕ - АЕ,
 ПР - СТИ ТЕ ГУ ПРА - ТА, О - НА АУ ГА ПРА - ТА, ОФ АЕ - АЕ,

6
 АЕ - АЕ, АН - АНИ МА - ГАА АЕ - ИУ. МА - ПИО СИ ГУ 'А - ТА,
 АЕ - АЕ, О - НА АУ ГА ПРА - ТА. ЗЕ - АЕ - УЕ ГУ ПРА - ТА,

12
 А О - НА ГА ИЕ - ТА, ОФ АЕ - АЕ, АЕ - АЕ, А О - НА ГА ИЕ - ТА,
 О - НА АУ ГА ПРА - ТА, ОФ АЕ - АЕ, АЕ - АЕ, О - НА АУ ГА ПРА - ТА.

2. РИТАМ И ТЕХНИКА НАРОДНИХ ИГАРА

2. RHYTHM AND TECHNIQUE OF FOLK DANCES

2.1. Кокуњеш (околина Ниша)

Ритам:

2.1 Kokunješ (surroundings of Niš)

Rhythm:

2/4

Такт Опис технике

- I 1 корак десном ногом надесно са п т т (пренос телесне тежине).
2 леву ногу привући десној са п т т (тежина тела на оба стопала).
- II 1 корак десном ногом надесно са

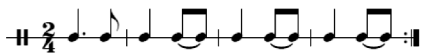
Beat Description of the technique

- I 1 step right foot to the right with tbw (transferring of the body weight).
2 left foot to the right foot with tbw (body weight on both feet).
- II 1 step right foot to the right with

- п т т.
2 леву ногу привући десној са п т
т (тежина тела на оба стопала).
- III 1 корак левом ногом налево
са п т т.
2 десну ногу привући левој са п т
т (тежина тела на оба стопала).
- IV 1 корак десном ногом надесно
са п т т.
2 леву ногу привући десној са
п т т (тежина тела на оба стопала).
- V-VIII Играчку целину поновити налево,
почев левом ногом.

Врсте корака: корак са привлачењем
и треперењем са птт (са преношењем
тежине тела). **Стил:** све кораке изводити
са треперењем. **Хват:** за шаке доле.

Други корак:



- I 1 корак десном ногом надесно
са одскоком (одићи пету стајне
ноге) и истовременим
избацивањем леве ноге укрштено
испред десне у ваздуху.
2 пренети тежину на леву ногу
укрштено испред десне
- II 1 корак зибом десном ногом
надесно са п т т.
2 корак левом надесно укрштено
испред десне са п т т.
3 пренети тежину тела на десну
ногу на месту.
- III 1 корак зибом левом ногом
налево са п т т.
2 корак десном ногом налево,
укрштено испред леве са п т т.
3 пренети тежину тела на леву
ногу на месту.
- IV 1 корак зибом десном ногом
надесно са п т т.
2 корак левом надесно укрштено
испред десне са п т т.
3 пренети тежину тела на десну

- tbw.
2 draw left foot to right foot with
tbw (body weight on both feet).
- III 1 step left foot to the left with tbw.
2 draw right foot to left foot with twb
(body weight on both feet).
- IV 1 step right foot to the right with tbw.
2 draw left foot to right foot with
tbw (body weight on both feet).
- V - VIII Repeat dancing part to the left,
starting with left foot.

Types of steps: step with draw and flicker,
with twb (transferring of the body weight).

Style: all steps with the flicker.

Handgrip: by hands, down.

Second step:

- I 1 step right foot to the right with a
bounce (lift the heel of the stable
leg) and at the same time throw the
left leg crossed in front of the right
in the air.
2 transfer the weight to left leg
crossed in front of the right leg.
- II 1 step right foot with the swing to
the right with tbw.
2 step left foot crossed in front of
right with tbw.
3 transfer the weight to the right
foot, in place.
- III 1 step left foot with the swing to the
left, with tbw.
2 step right foot to the left, crossed
in front of left leg with tbw.
3 transfer the weight to the left foot,
in place.
- IV 1 step right foot with the swing to the
right with sbw.
2 step left foot to the right, crossed in
front of right leg with tbw.

ногу на месту.

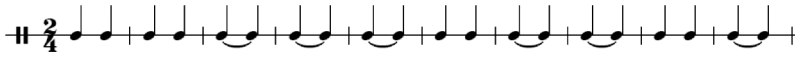
V - VIII Играчку целину поновити налево,
почев левом ногом.

3 transfer the weight to the right foot,
in place.

V - VIII Repeat dancing part to the left, start-
ing with left foot.

2.2. Чачак

Ритам:



2.2. Čačak

Rhythm:

Такт	Опис технике
I	1 корак десном ногом надесно са п т т. 2 корак левом ногом надесно укрштено испред десне са п т т.
II	1 корак десном ногом надесно са п т т. 2 корак левом ногом надесно укрштено испред десне са п т т.
III	1 корак десном ногом надесно са п т т. 2 поскок на десној ноzi уз истовремено одизање леве погрчено испред десне под углом од 90 степени.
IV	1 корак левом ногом налево са п т т. 2 поскок на левој ноzi уз истовремено одизање десне погрчено испред леве под углом од 90 степени.
V	1 корак десном ногом надесно са п т т. 2 поскок на десној ноzi уз истовремено одизање леве погрчено испред десне под углом од 90 степени.
VI	1 стъпка с лѧв крак наляво с пренасяне на тежестта. 2 стъпка с десен крак наляво кръстосано пред левия с пренасяне на тежестта.
VII	1 корак левом ногом налево са п т т. 2 корак десном ногом налево

Beat	Description of the technique
I	1 step right foot to the right with tbw. 2 step left foot to the right, crossed in front the right leg with tbw.
II	1 step right foot to the right with tbw. 2 step left foot to the right, crossed in front the right leg with tbw.
III	1 step right foot to the right with tbw. 2 bounce with right leg, while simultaneously lifting the left leg contracted in front of right leg, at 90 degrees.
IV	1 step left foot to the left with tbw. 2 bounce with left leg, while simultaneously lifting the right leg contracted in front of left leg, at 90 degrees.
V	1 step right foot to the right with tbw. 2 bounce with right leg, while simultaneously lifting the left leg contracted in front of right leg, at 90 degrees.
VI	1 step left foot to the left with tbw. 2 step right foot to the left, crossed in front the left leg with tbw.
VII	1 step left foot to the left with tbw. 2 bounce with left leg, while simultaneously lifting the right leg contracted in front of left leg, at 90 degrees.
VIII	1 step right foot to the right with tbw. 2 bounce with right leg, while simul-

- VIII** укрштено испред леве са п т т.
1 корак левом ногом налево са п т т.
2 поскок на левој ноzi уз истовремено одизање десне погрчено испред леве под углом од 90 степени.
- IX** 1 корак левом ногом налево са п т т.
2 корак десном ногом налево укрштено испред леве са п т т.
- X** 1 корак левом ногом налево са п т т.
2 поскок на левој ноzi уз истовремено одизање десне погрчено испред леве под углом од 90 степени.

Однос мелодије и корака је аритмичан.

Врсте корака: корак са укрштањем испред са п т т, корак са поскоком и одизањем слободне ноге.

Стил: све кораке изводи на предњем делу стопала. Игра се у "леси".

Хват: укрштено испред (лева рука преко десне руке) или за појас.

2.3. Бугарка

Ритам:



- | Такт | Опис технике |
|-----------|--|
| I | 1 поскок на левој ноzi уз истовремено одизање десне погрчено напред (стопало десне ноге уз лист леве).
2 корак десном ногом надесно са п т т.
3 леву ногу привући десној са п т т. |
| II | 1 поскок на левој ноzi уз истовремено одизање десне погрчено напред (стопало десне ноге уз лист леве).
2 корак десном ногом надесно са п т т.
3 леву ногу привући десној са п т т. |

taneously lifting the left leg contracted in front of right leg, at 90 degrees.

- IX** 1 step left foot to the left with tbw.
2 step right foot to the left, crossed in front the left leg with tbw.

- X** 1 step left foot to the left with sbw.
2 bounce with left leg, while simultaneously lifting the right leg contracted in front of left leg, at 90 degrees.

The relation between the dance and the melody is arrhythmic.

Types of steps: step with crossing at front with sbw, step with bounce and lifting the free leg.

Style: all steps performed on the front part of the foot. It is danced in „lesa“ (line of dancers).

Handgrip: by the hands, crossed in front (left arm over the right) or by the belt.

2.3. Bugarca

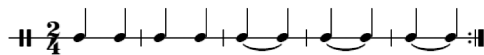
Rhythm:

- | Beat | Description of the technique |
|-----------|---|
| I | 1 bounce on the left leg, while simultaneously lifting forward the right leg contracted (right foot by the calf of left leg).
2 step right foot to the right with tbw.
3 draw left foot to the right foot with tbw. |
| II | 1 bounce on the left leg, while simultaneously lifting forward the right leg contracted (right foot by the calf of left leg).
2 step right foot to the right with tbw.
3 draw left foot to the right foot with twb. |

- III** 1 корак десном ногом надесно са п т т.
2 леву ногу укрстити испред десне са п т т.
3 пренети тежину тела на десну ногу уз истовремено одизање леве
- IV** 1 корак левом ногом налево са п т т.
2 десну ногу укрстити испред леве са п т т.
3 пренети тежину тела на леву ногу уз истовремено одизање десне
- V** 1 корак десном ногом надесно са п т т.
2 леву ногу укрстити испред десне са п т т.
3 пренети тежину тела на десну ногу уз истовремено одизање леве.

Врсте корака: поскок са кораком и привлачењем са п т т, трокорак укрштено испред. Однос мелодије и корака је аритмичан.

2.4. Власинка



Ритам

Такт **Описание на технике**

- I** 1 корак десном ногом надесно са п т т.
2 корак левом ногом надесно укрштено испред десне са п т т.
- II** 1 корак десном ногом надесно са п т т.
2 корак левом ногом надесно укрштено испред десне са п т т.
- III** 1 корак десном ногом надесно са п т т.
2 поскок на десној ноzi уз истовремени шут левом пруженом незнатно испред десне.

- III** 1 step right foot to the right with tbw.
2 cross the left leg in front of right leg, with tbw.
3 transfer the body weight to right foot, with smultaneous lifting the left foot.
- IV** 1 step left foot to the left, with tbw.
2 cross the right leg in front of left leg, with tbw.
3 transfer the body weight to left foot, with simultaneously lifting the right foot.
- V** 1 step right foot to the right with tbw.
2 cross the left leg in front of right leg, with tbw.
3 transfer the body weight to right foot, with simultaneously lifting the left foot.

Types of steps: step with bounce and draw with tbw, three-step with crossing at front.

The relation between the dance and the melody is arrhythmic.

2.4. Vlasinka

Rhythm:

Beat **Description of the technique**

- I** 1 step right foot to the right with tbw.
2 step left foot to the right, crossed in front the right leg with sbw.
- II** 1 step right foot to the right with tbw.
2 step left foot to the right, crossed in front the right leg with sbw.
- III** 1 step right foot to the right with tbw.
- 2 bounce on right leg, with simultaneous kick with left, slightly in front of right leg.
- IV** 1 step left foot to the left, with tbw.

- IV** 1 корак левом ногом налево са п т т.
2 поскок на левој ноzi уз истовремени шут десном пруженом незнатно испред леве.
- V** 1 корак десном ногом надесно са п т т.
2 поскок на десној ноzi уз истовремени шут левом пруженом незнатно испред десне.
- VI** 1 корак левом ногом налево са п т т.
2 корак десном ногом налево укрштено испред леве са п т т.
- VII** 1 корак левом ногом налево са п т т.
2 корак десном ногом налево укрштено испред леве са п т т.
- VIII** 1 корак левом ногом налево са п т т.
2 поскок на левој ноzi уз истовремени шут десном пруженом незнатно испред леве.
- IX** 1 корак десном ногом надесно са п т т.
2 поскок на десној ноzi уз истовремени шут левом пруженом незнатно испред десне.
- X** 1 корак левом ногом налево са п т т.
2 поскок на левој ноzi уз истовремени шут десном пруженом незнатно испред леве.

Однос мелодије и корака је аритмичан.

Врсте корака: укрштени корак испред, корак са поскоком и истовремени шут слободном ногом пружено испред.

Стил: све кораке изводити на предњем делу стопала. Игра се у леси.

Хват: укрштено иза леђа или за појас.

- 2 bounce on left leg, with simultaneous kick with right, slightly in front of left leg.
- V** 1 step right foot to the right with tbw.
2 bounce on right leg, with simultaneous kick with left, slightly in front of right leg.
- VI** 1 step left foot to the left, with tbw.
2 step right foot to the left, crossed in front the left leg with sbw.
- VII** 1 step left foot to the left, with tbw.
2 step right foot to the left, crossed in front the left leg with sbw.
- VIII** 1 step left foot to the left, with tbw.
2 bounce on left leg, with simultaneous kick with right, slightly in front of left leg.
- IX** 1 step right foot to the right with tbw.
2 bounce on right leg, with simultaneous kick with left, slightly in front of right leg.
- X** 1 step left foot to the left, with tbw.
2 bounce on left leg, with simultaneous kick with right, slightly in front of left leg.

The relation between the dance and the melody is arrhythmic.

Types of steps: step crossed up front, step with a bounce and simultaneous kick with free leg, forward.

Style: all steps performed on the front part of the foot. It is danced in lesa (line of dancers).

Handgrip: crossed behind the back or by the belt.

3. НАРОДНА НОШЊА

Власина

Данашња **женска ношња** у већем делу, на Власини састоји се из дугачке памучне кошуље, горње хаљине познате као литак, веће мараме за главу, појаса и ручно плетених чарапа. Доња дугачка кошуља израђује се од танке памучне тканине. У горњем делу око врата, и на дну испод колена по ободу, украшена је такно хекланом белом чипком, која треба да се види испод литака. Рукави су једноставни дужине до између ручног зглоба и лакта, благо се шире према доле. Литак се израђује од танке црне чоје, изрез око врата је мало већи, и богато у више слојева и редова украшена златним гајтанима различитих дебљина, златовезом, исто и у доњем делу где се у више редова може украсити исто као око врата уз додатне украсе од златних шљокица. Комплетни украси би требало да буду од загаситије златних украса у боји такозваног старог злата. Марама за главу је димензије једног метра, може по ободу имати мало украса од ситног веза, беле или бледо жуте боје. Чарапе су црне од вуне или вунице, ручно плетене, у плетењу се може користити шара у плетиву и мало веза при врху чарапа. Мотиви веза су мали цветићи. Појас је од ручног ткања, једноставно платнено, гушће ткање, са пругицама у више боја у основи ткања.



сл. 10

3. FOLK COSTUMES

Vlasina

Today's **women's costume**, for the most part, on Vlasina, consists of a long cotton shirt, an upper dress known as litak, a larger head scarf, a belt and hand-knitted socks. The long shirt is made of thin cotton fabric. In the upper part around the neck, and at the bottom below the knee around the edge, it is decorated with thin white lace, which should be visible under litak. The sleeves are simple, in length up to between the wrist and elbow, slightly widening downwards. Litak is made of thin black cloth, the neckline is slightly larger, and richly decorated in several layers and rows with gold braids of different thicknesses, gold embroidery, also in the lower part where it can be decorated in several rows, the same as around the neck, with additional decorations of gold sequins. The complete ornaments should be made in darker gold color, so called old gold. The head scarf is one meter in size, it can have a little embellishment of small embroidery, white or pale yellow. The socks are black, made of wool, hand-knitted, a knitting pattern can be used in knitting and also a embroidery at the top. The motifs of the embroidery are small flowers. The belt is made of hand-woven, simple cloth, denser weave, with stripes in several colors.

Мушка ношња се састоји од зубуна, беле једноставне памучне кошуље, панталона, појаса, шубаре и чарапа. Зубун се израђује од такозвано прљаво беле танке чоје, украшен црним памучним гајтанима по ободу, Према дужини се шири па се носи на преклоп при чему појас помогне у правилном намештању од струка наниже. Појас је мало шири, црвен, ручно се тка од црвене вуне а може се ткати и са црним пругама у основи. Панталоне се израђују од танке црне или беж чоје, једноставног кроја, у делу струка мало широке и сужавају се према глежњу. Чарапе се ручно плету од вуне или вунице, црне или беж, једноставне су и у плетењу се при врху чарапа прави шара 5-10 цм. Шубаре се праве од јагњеће коже, високе су 20-ак цм, при ношењу се у средини притисну.

Јако је битно поменути да се данашња ношња у самој изради много разликује од некадашње, која се само у ретким музејима може видети. Форма ношње је иста, као и крој, али сама израда је пуно другачија јер савремено време

доноси тканине ширине од 1,5 м од којих се кроје делови ношњи, за разлику од некадашњих ширина сукна или клашње, који су били ширине до 50 цм, па се неретко могу видети кројни делови који су састављени из више делова, убачених клинова, итд. Некада су се искројени делови ношње строго ручно спајали, данас се спајају машински. Већа ширина данашњих тканина омогућава кројење целог дела нпр. леђа јелека, ногавице,

The **men's costume** consists of a zubun, a white simple cotton shirt, čakšire (pants), belt, šubara (lambskin hat) and socks. Zubun is made of the thin cloth of sandy-white color, decorated with black cotton braids around the rim. It is slightly widening downwards and it is double-breasted, where a belt helps to set it right from the waist below. The belt is a bit wider, red, hand-woven from red wool and can be with black stripes. Čakšire are made of thin black or beige cloth, simple cut, slightly wide at the waist and tapering towards the ankle. Socks are hand-knitted from the wool, black

or beige, simple and decorated with a pattern of 5-10 cm at the top. Šubara is made of lambskin, it is about 20 cm high, pressed in the middle when worn.

It is very important to mention that today's costumes are very different from the former ones, which can only be seen in rare museums.

The shape of the costume is the same as the cut, but the production itself is much different because modern times bring fabrics 1.5 m wide, from which parts of the costume are cut, unlike the former widths of the cloth, which were

up to 50 cm wide, so the parts of the costume that were often composed of several smaller parts, etc. In the past, the parts of the costume were put together strictly by hand, today they are joined by machine.

The bigger width of today's fabrics enables the tailoring of the entire part, for example the back of the vest, sleeves... Time ago, everything had to be made of several parts.

For example, average pants are now



сл. 11

рукава... Некада је све морало бити из више делова. Примера ради, просечне панталоне се сада израђују од око 1,3 м тканине, а некада је од клашње због уске ширине било потребно око 5 м. Опанци и женски и мушки се раде од коже, ојачани су гумом одоздо, а горе се пертлају и пар пута се врпце обмотају око чарапа

made of about 1.3 m of klašnja (fabric), and before it took about 5 m, due to the narrow width of cloth.

Both women's and men's opanci (footwear) are made of leather, they are reinforced with rubber from below, and they are laced up and the laces are wrapped around the socks a couple of times.

Горња Пчиња

Женска пчињска ношња данас

спада у ред најлепших ношњи, која је у исто време и најтежа за израду. За скоро сваки део ношње је потребно много времена за израду тако да спада и у ред најскупљих ношњи. Састоји се из аутентичне футе, појаса, кошуље, јелека, мараме, чарапа и опанака. Фута ове ношње назива се „перваз“, има врло аутентичне шаре које се у ткању праве, а у зависности од шаре разликују се футе перваз, первазлике, коларке и змијарке. Ширина ткања футе је око 80 цм и даје дужину кад се обуче, а дужина ткања је око 3 м, колики буде обим футе кад се обуче. Појас се такође израђује од ручног ткања и има аутентичне шаре. Кошуља је од памучног платна, а јелек од браон чоје, богато и специфично украшен од црног памучног гајтана. Мараме се израђују од цветног црвеног дезена вискозне или памучне тканине, на крајевима украшене додатно црвеним ресама. Чарапе су ручног плетења, аутентичне и веома тешке шаре



сл. 12

Gornja Pčinja

Today, the **women's costume** of Pčinja

is one of the most beautiful costumes, which is at the same time the most difficult to make. Almost every part of the costume takes a lot of time to make, so it is one of the most expensive costumes. It consists of an authentic futa, belt, shirt, vest, scarf, socks and opanci (footwear). Futa of this costume is called "pervaz", it has very authentic patterns that are made in the fabric, and depending on the pattern, different futas are called pervaz, pervazlike, kolarke and zmijarke. The width of the weave of futa is about 80 cm and length of the

weave is about 3 m. The belt is also made of hand weaving and has authentic patterns.

The shirt is made of cotton cloth, and the vest is made of brown cloth, richly and specifically decorated with black cotton cord. Scarves are made of floral red pattern of viscose or cotton fabric, decorated at the ends with red fringes. The socks are of hand knitting, with authentic and very complicated patterns, with a lot of colors. As a rule, the Pčinja costume also has rich

за плетење, са пуно боја. Пчињска ношња по правилу има и богат накит за главу и око врата, који се ради од стаклених танких перлица које се хеклањем спајају у једну целину.

Мушка ношња је једноставнија од женске, и има две варијанте. Једна се израђује од браон чоје, друга од такозване прљаво беле чоје. Чешћа је варијанта и заступљенија од браон чоје. Мушка ношња се састоји од јелека, панталона, чарапа, кошуље, појаса и шубаре. Панталоне и јелек се израђују од танке браон чоје, јелек је у више реда, богатије украшен црним гајтанима, на преклоп и може бити у дворедном копчању. Појас је од ручног ткања, преовлађује црвена боја, мало је шири, у основи буде са пругама у неколико боја. Кошуља се ради од памучног платна, једноставног кроја. Шубара је црна од јагњеће коже, а код беле варијанте се ради капа од црне чоје са врло аутентичним шарама. Чарапе су веома аутентичне, као и женске, са пуно шара у плетењу, разнобојне вуне и дугачке до испод колена. Опанци, и женски и мушки се раде од коже, на дну ојачане гумом, а горе се пертлају врпцом пар пута обмотане око чарапа.

jewelry for the head and around the neck, which is made of thin glass beads that are joined into one whole by crocheting.

Men's costume is simpler than women's, and has two variants. One is made of brown cloth, the other of so-called sandy-white cloth. It is a more common variant than brown. Men's costume consists of a vest, pants, socks, shirt, belt and šubara (lamb-skin hat). Pants and vest are made of thin brown cloth, the vest is richly decorated with black braids, overlapped and can be with two-row buttons. Belt is hand-woven, red predominates, a bit wider, basically with stripes in several colors. The shirt is made of cotton canvas, simply cut. Šubara is of black lamb-skin, and in the white version there is a black cap with very authentic patterns. The socks are very authentic, as the women's are, with a lot of knitting patterns, of multicolored wool and knee-length. Opanci, both women's and men's are made of leather, reinforced with rubber at the sole, and the top is laced with a laces wrapped around the socks a couple of times.



сл. 13

Понишавље - Стара Планина

Основне елементе сачињавају: кошуља типа тунике, сукно, модро, колија-кожух, заб`н, тканица, кецеља - прегача, као и обућа од пресне коже. За покривање главе, карактеристична је капа „кајца“, бела марама „забратка“ и шамија „зејтинлија“ као и „каџавка“. Девојчице и девојке су наrame укрштале под брадом и везивале их на потиљку, а удате и старије жене су укрштале крајеве мараме и везивале их на темену у чвор. У лето, мараме су обухватале само теме; крајеви, укрштени за вратом, везивани су испод потиљка тако да је средње перо мараме слободно падало иза леђа.

Кошуље се од 1912. године израђују се од памучног платна. Око врата је овалан изрез са скопчавањем. Ивица рукава је опточена танком чипком од памучног, белог конца или конца у боји, а доњи руб скута кошуље, памучном чипком великих шпицева. Сукно је од домаћег ваљаног сукна, спреда непросечена, без рукава и дуга до испод колена. Носило се преко кошуље и временом потало део свакодневне одеће. Литак је горњи одевни предмет, направљен од танке тканине, ткане у четири нити, која се не ваља и углавном боји у црно. Облачи се преко кошуље, без кецеље, али се опасивао узак појас – „колан“. Заб`н је почео да се носи крајем деветнаестог века од турске свиле. Израђивале су га искључиво терзије. Припада групи хаљетака отвореног



сл. 14

Ponišavlje – Stara Planina

The basic elements are: tunic-type shirt, blue cloth, kolija (type of leather vest), zab`n, belt, apron, as well as footwear made of rawhide. For the head, characteristic is cap "kajca", a white scarf "zabratka" and a Turkish-type scarf "zejtinlija" as well as "kadžavka". Younger girls crossed their scarf ends under the chin and tied them at the nape of the neck, and married and older women tied them at the top of the head in a knot. In the summer, scarf covered only the top of the head; the ends, crossed behind the neck, were tied under the nape of the neck so that the middle end of the scarf fell freely behind the back.

Shirts have been made of cotton canvas since 1912. Around the neck is an oval neckline with buttons. The edge of the sleeves is trimmed with a thin lace made of cotton, white thread or colored thread, and the lower edge of the shirt with lace made of cotton, with large pointed tips. Sukno is made of homemade rolled cloth, unslitted at the front, sleeveless and long below the knee. It was worn over a shirt and over time, it became a part of everyday clothes. Litak is an upper garment, made of a thin non-rolled cloth, woven in four threads, and is mostly dyed black. It is worn over shirt, without an apron, but with a narrow belt - "kolan". Zab`n began to be worn at the end of the nineteenth century, and was made from Turkish silk. It was made exclusively by tailors. It belongs to the group of open-type gowns, sleeveless, filled with cotton and

типа, без рукава, испуњен памуком и прошиван ручно. Постава је од белог памучног платна. Носио се преко дуге кошуље са кецељом. За израду се употребљава сомот у разним бојама: црвена, бордо, плава, тамноплава, црна, браон или зелена. Кецеља се опасивала преко кошуља, а зими и преко заб`на и сукна. Правоугаоног су облика и у појасу завршаване уском траком чији крајеви служе за везивање. Појас – „тканица“ је опасиван преко сукна и заб`на. Ткан је од вуне и претежно црвене боје са утканим уским пругама. Некада су се носиле беле чарапе, а од почетка двадесетог века носе се црне плетене чарапе са оплетеним шарамима у виду разнобојних или једнобојних пруга, цветова, нарочито ружа у јарким бојама. Носили су се опанци од нештављене свињске коже, везивани уврћеним врпцама од конопље.

Мушку ношњу с почетка двадесетог века чинили су шубара, кошуља, чакшире, дуги јелек без рукава, гуњ, кожух, хаљина „дреја“, појас и обућа. У односу на женску је много једноставнија и са мало украса.

Од краја Првог светског рата носе се **шубаре** са исправљеним врхом – „шиљавке“. **Кошуља** је израђивана од домаћег платна израђеног од конопље. Право кројена, широких рукава и дуга до колена. **Чакшире** или „беневреци“ су шивени од белог сукна. Састоје се од предњег дела „предњака“, задњег дела „седла“ или „подупине“ и ногавица.

sewn by hand. The lining is made of white cotton cloth. It was worn over a long shirt with an apron. Velvet for it is used in various colors: red, burgundy, blue, dark blue, black, brown or green. Apron was worn over shirt, and in winter over zab`n and sukno. It is rectangular in shape and in waist it has a narrow ribbon which ends are used for tying.

Belt - "tkanica" is belted over sukno and zab`n. It is woven from wool and predominantly red in color with woven narrow stripes. In the past, white socks were worn, and from the beginning of the twentieth century, black knitted socks with woven patterns in the form of multicolored or one-color stripes, flowers, especially roses in bright colors. Opanci of non-tanned pigskin were worn, tied with hemp laces.

Men's costume from the beginning of the twentieth century consisted of šubara, shirt, čakšire, long sleeveless vest, gunj, kožuh, robe - "dreja", belt and footwear. Compared to the women's costume, it is much simpler and with little decoration.



сл. 15

Since the end of the First World War, šubara with a straightened top is worn - "šiljavka". Shirt was of homemade canvas made of hemp. Straight in cut, with wide sleeves and knee-length. Čakšire or "benevreći" was sewn from white cloth. It consists of the front part - "prednjak", the back part - "saddle" or "podupina" and the legs. A characteristic way of decorating čakšire, as well as the other parts of the costume, was with black, woolen homemade braid. The edges and jointings are

Карактеристичан је начин украшавања чакшира, као и осталих делова ношње, црним, вуненим гајтаном домаће израде. Углавном се опшивају рубови и састави, односно шавови на одевном предмету и оба отвора на предњем делу. Дуги бели јелек без рукава, се облачио преко кошуље лети, а преко „чамадана“ – антерије, зими. Шивен је од домаћег белог сукна, дужине до испод колена. При ношењу, предње поле се нису преклапале већ само додиривале. Збирни назив за дуги бели **јелек** и бервенеке је „белетина“. Широки вунени појас је опасиван преко „дреја“. Ткан је од тамно црвене вуне. Знатно је шири од женског појаса, од 15 до 20 цм; дужине 3 – 6 м. Преко вуненог појаса, опасивао се „ремик“, широки кожни каиш, који је служио за притезање и прикупљање грубе одеће, а истовремено је чувао да се вунени појас не олабави. Вунене чарапе су ношене до средине листова. Данас се плету црне чарапе са извезеним шарама на прстима и стопалу, а касније и на грлишту. Опанке су сељаци сами правили од нештављене бивоље, телеће или свињске коже, које су везивали врпцама од козине или кучине.

Проф. др Славољуб Узуновић

most usually decorated, and the seams of the garment and both slits on the front. Long white jelek (vest) without sleeves, over the shirt in summer, and over the "čamadan" - robe, in winter, was worn. It was sewn from homemade white cloth, up to below the knee. When worn, the front parts did not overlap but only touched. The collective name for the long white jelek and berveneka is "beletina". The wide woolen belt is belted over the "dreja". It is woven from dark red wool. It is significantly wider than the female belt, 15 - 20 cm; in length 3 - 6 m. Over the woolen belt, "remik" was fastened, a wide leather belt, which was used for tightening the rough clothes, and at the same time kept the woolen belt from loosening. Woolen socks were worn, up to the middle of the calves. Today, black socks are knitted with embroidered patterns on the toes and feet, and later on grlišće. The peasants themselves made opanci from untanned calf or pig skin, which they tied with hemp or sackcloth laces.

Prof. Slavoljub Uzunovic, Ph.D

АНАЛИЗА

Територијални опсег студије је шопски етнокултурни регион (Пернички и Ћустендилски округ) у Бугарској и град Ниш и регија Нишава у Србији. У прекограничном подручју уз реку Струму у Бугарској, и реку Нишаву и реку Јужну Мораву у Србији, живи становништво заједничких корена, са заједничким препознатљивим културним идентитетом, који има своје специфичности са обе стране границе а самим тим је током година постајао још богатији и разноврснији. Циљ ове студије је да открије сличности и разлике у фолклору Перника/Ћустендила у Бугарској и Нишаве у Србији.

Прикупљене информације заснивају се на теренским експедицијама спроведеним у лето 2020. године и досадашњим истраживањима академских института, универзитета и различитих истраживача из Бугарске и Србије. Током реализације пројекта није било потешкоћа у вези са прикупљеним информацијама и материјалима, као ни њиховом различитом интерпретацијом у разматрана два етнографска региона. Подела и тумачења разматраних тема су само условни. Они представљају само скроман, али успешан покушај да се људи из пројектних подручја укључе у процес проучавања, очувања и ширења традиционалног културног наслеђа како би се открио и сачувао идентитет локалне заједнице са њеним традицијама и укупном културном историјом, и то похранило у музејима и архивима. Ово искуство је само начин да се обезбеди достојанствена и мирна будућност у прекограничном подручју између Бугарске и Србије.

Балкан је разнобојна палета различитих етничких група, културних група и подгрупа, чији се етнолошки садржај формирао током векова. Бугарска и Србија са својим географским положајем

ANALYSIS

The territorial scope of the study is Shopski ethnocultural region (Pernik and Kyustendil districts) in Bulgaria and the city of Nis and Nishava region in Serbia. In the cross-border area along the river Struma – Bulgaria, the river Nishava and the river South Morava – Serbia, there lives a population with common roots, with its common distinctive cultural identity, which has its own specifics on both sides of the border and thus over the years has become even more richer and more diverse. The aim of the present study is to reveal the similarities and differences in the folklore of Pernik/Kyustendil-Bulgaria and Nisava-Serbia.

The information collected is based on field expeditions conducted in the summer of 2020, and research conducted so far by academic institutes, universities and various researchers from Bulgaria and Serbia. During the implementation of the project no difficulties occurred regarding the studied information and materials, their different interpretation of the considered two ethnographic regions. The division and interpretations of the considered topics are only conditional. They represent only the modest but successful attempt to involve people from the project areas in the process of studying, preserving and disseminating the traditional cultural heritage in order to reveal and preserve the identity of the local community with its traditions and overall cultural history and to enrich that in museums and archives. This experience is just a way to ensure a dignified and peaceful future in the cross-border area between Bulgaria and Serbia.

The Balkans are a multi-colored palette of different ethnic groups, cultural groups and subgroups, whose ethnological content has been formed over the centuries. Bulgaria and Serbia with their geographical location and their inherent cultural features, are located in the center of the Balkan

и њима својственим културним одликама налазе се у центру Балканског полуострва, у такозваном Балканском културном комплексу, где се виде врло блиске нијансе традиционалних игара, песама, обичаја, музике и музичких инструмената, који се могу срести на целом Балканском полуострву.

Бугарска и српска народна ношња углавном се дели на мушку, женску и дечју. Њихов укупан изглед, коришћени материјал, додаци и вез дају јасну представу о животу Бугара и Срба у разним свакодневним, обредним или празничним условима. Штавише, у прошлости су људи по ношњи могли да кажу којој породици припадају и из којег дела Бугарске или Србије потичу.

Главни део *саја* ношње (типичан само за Бугарску) је *саја* - трајна спољна одећа, различитих дужина сукњи и рукава. Остали непроменљиви елементи су кошуља налик на тунику, кецеља и појас. Ова врста костима је типична за јужне и југозападне области Бугарске.

Женска народна ношња *сукман* најраспрострањенија је у обе дотичне области. Његове главне компоненте су *сукман*, кошуља, кецеља, појас. Декоративни украси се највише издвајају на кецељи и оковратнику *сукмана*.

Бугарску и српску музику одликују изузетна естетска вредност и уметнички квалитет.

Упркос многим променама које је претрпела током векова постојања, успела је да задржи свој аутентични стил, изражајност и форму, како за Бугарску, тако и за Србију. У народним песмама заједно коегзистирају поезија, музика и плес, уједињени у једну уметничку целину на основу заједничког ритма. У прошлости су њихови аутори остали анонимни. Људи су ти који чувају и преносе ова музичка дела с к олена н а к олено. У данашње време ситуација је мало другачија. Писање песама додељује се људима који се у потпуности баве

Peninsula, in the so-called Balkan Cultural Complex, where very close nuances of traditional dances, songs, customs, music and musical instruments are seen, which can be met on the whole Balkan Peninsula.

Bulgarian and Serbian national folk costumes are mainly divided into male, female and children's. Their overall composition, the used textile, accessories and embroideries give a clear idea of the life of the Bulgarians and Serbs in their various everyday, ritual or holiday conditions. Moreover, in the past, people could tell by their costumes which family they belonged to, and from which part of Bulgaria or Serbia they come from.

The main part of the *saya* costume (typical for Bulgaria only) is the *saya* – a permanent outer garment, with different lengths of the skirts and sleeves. Other invariable elements are a tunic-like shirt, an apron and a waistband. This type of costume is typical for the southern and southwestern areas of Bulgaria.

The *sukman* female folk costume is the most widespread in both areas in concern. Its main components are a *sukman*, a shirt, an apron, a waistband. The decorative ornamentation is most distinguished on the apron and the neckline of the *sukman*.

Bulgarian and Serbian music are characterized with exceptional aesthetic value and artistic qualities. Despite the many changes it has undergone over the centuries of existence, it has managed to retain its authentic style, expressiveness and form, both for Bulgaria and Serbia. In folk songs, there coexist poetry, music and dance together, united in one artistic complex on the basis of a common rhythm. In the past, their authors remained anonymous. It is the people who preserve and pass over these musical works from generation to generation. Nowadays the situation is a little different. Songwriting is assigned to people who are fully engaged in this activity as songwriters

овом активношћу као аутори песама и композитори. Међутим, многи од ових професионалаца народне музике користе као основу народне песме. У том смислу може се рећи да народне песме донекле проистичу једна из друге. Значај народне песме за Бугаре је и даље изузетно велик.

Плесни фолклор у разматраним областима изузетно је богат и разнолик. Историјски, политички и друштвено-економски услови под којима су се развијали током векова своје историје успели су да оставе свој траг у уметности игре. Главна карактеристика која одређује стил традиционалних игара су разноликост плесних покрета, концентрисаних у ногама, како у погледу ритма, покрета, облика, рукохвата, тако и у погледу броја играча. Стил и природа традиционалних кола одређују се у зависности од етнографског подручја коме припадају.

За подручје **Шоплука (Перник и Ђустендил)** врло су типични оштри и интензивни плесни покрети са истакнутим „тресењем“ у раменима, малим корацима и лаганим поскоцима. Типично за ово етнографско подручје су узвици мушкараца током народне игре. У овом фолклорном подручју најпопуларнија су кола „у леси“, као и „вођена“ и „затворена“.

За **Ниш (Понишавски крај)** су типичне и сачуване обредне игре и плесови везани за Божић, сировари, лазарице, игре везане за Спасовдан и молба за кишу („додоле“). Као и у Шоплуку на бугарској страни, овде је типична техника играња „у леси, на појасу“, али и специфичан за њих је хват „за руку“ у мешовитим плесовима (лева рука је савијена у лакту, а рукохват је на појасу другог играча, док је десна рука испод руке другог играча). Типично коло је „Пешачко“ и може се наћи у оба региона Ђустендила и Ниша.

У Шоплуку су сачуване мелодије обредних песама извођених током обреда повезаних са потапањем прстенова

and composers. However, many of these folk music professionals use as a basis folk songs. In this train of thought, it can be said that to some extent folk songs derive from each other. The significance of the folk song for the Bulgarian is still extremely great.

The dance folklore in the considered areas is extremely rich and diverse. The historical, political and socio-economic conditions under which they have developed over the centuries of their history have managed to leave their mark on the art of dance. The main feature that determines the style of traditional dances are the variety of dance movements, concentrated in the legs, both in terms of rhythm, movements, shape, grip, and in terms of the number of dancers. The style and nature of traditional round dances are determined depending on the ethnographic area in which they fall.

For Shopluka (Pernik and Kyustendil) area very typical are the sharp and intense dance movements with the distinguished “shaking” in the shoulders, with small steps and light jumps. Typical of this ethnographic area are the shouts of men during the folk dance. In this folklore area, the most popular are the round dances “on lessa”, as well as “lead” and “circle” dances.

For Nis (Ponishavski region, Vlasina and Pčinja) are typical and preserved the ritual games and dances related to Christmas, Sirni Zagovezni, Lazarus games, games related to Spasov Day and praying for rain (“Dodola”). As in the Shopluk on the Bulgarian side, the dancing technique “on lessa on the belt” is typical here, but also the specific for them grip “at hand” in mixed dances (left arm is folded in the elbow and the hand grip is on other player’s belt, while the right arm is under the other player’s arm). The typical dances “Kukunješ”, “Lile, Lile”, “The Walking Dance”, “Jove”, “Selskoto”, “Rachenica” can be found in both regions of Kyustendil and Nis.

(„василица“) у Самокову, Софији и Свођу, коледување, Ђурђевдан, Ускрс, Спасовдан - „ношење крста“, лазарице у области Софије и Перника, а сличне варијанте могу се видети у Нишу и Поморављу. Анализирани врсте песама, стилови једногласног и двогласног певања, њихове структурне и мелодијске специфичности и карактеристична звучност јасно обележавају индивидуалност наше народне песничке традиције у крајевима са обе стране бугарско-српске границе. Код Срба можемо приметити губитак традиционалног двогласног певања, у смислу популаризације и развоја савремене ауторске песме.

С обзиром на традиционални (певачки, музички, плесни и обредни) фолклор на Балкану, посебно у Бугарској и Србији, сваки од њих поседује свој стил и природу, али истовремено има пуно заједничких карактеристика и посебна граница између њих се не може поставити. Настали током хиљаду година, обогачени су и развијају се до данас јер су међусобно повезани и утичу једни на друге. Или, како кажу: „У Бугарску идете да играте, у Србију - да певате, а у Румунију да свирате“.

Фотографије:

1. 1901., коло у селу Сириштник, општина Ковачевци, област Перник, лична архива Бојана Лазова из села Ковачевци.
2. Зидарско коло, Државни архив - Перник.
3. Ђустендилска свечана (свадебна) саја из 1933. Олге Аначкове из села Горњи Кортен, област Ђустендил, обезбедио њен син Милчо Георгиев.
4. Чернодрешна ношња, реконструкција свечане ношње Евтима Миладинова, рођеног 1879. године у селу Пештера, општина Земен, обезбедио његов праунук Стојан Стојанов.
5. Свечана мушка белодрешна ношња (бетини) Петра Велева, село Копаница, област Перник, Бугарска, наследио од свог деде Веле Веселинова, рођеног 1850. г
6. Граовска свечана ношња (свадебни литак) Зорке Јоневе из 1934. године, коју је обезбедила њена унука

In Shopluka the ritual songs have preserved the melodies performed during the rites related to Immersing of the rings (“Vasilica”) in Samokov, Sofia and Svoge, Koleduvane, St. George’s Day, Easter, Spassov Day’s “carrying the cross”, Lazarus in Sofia and Pernik region and similar variants can be seen in Nis and Pomoravlje region. The analyzed song types, styles of one-part and two-part singing, their structural and melodic specifics and typical sonority convincingly mark the individuality of our folk song tradition in the areas on both sides of the Bulgarian-Serbian border. For the Serbs, we can notice a loss of the traditional two-part singing, at the expense of the popularization and development of the modern author’s song.

Given the traditional (song, music, dance and ritual) folklore of the Balkans, in particular those in Bulgaria and Serbia, each of them possesses its own style and nature, but at the same time they have a lot of common features and specific boundaries between them cannot be set. Formed over millennia, they have been enriched and further developed to this day because they are interconnected and influenced each other. Or as they say: “In Bulgaria you go to dance, in Serbia - to sing, and in Romania to play music.”

Photos:

1. 1901, round dance in v.Sirishtnik, mun.Kovachevtsi, dist. Pernik, personal archive of Boyan Lazov from Kovachevtsi.
2. Zidarsko round dance, State archive - Pernik.
3. Kyustendil official (wedding) saya from 1933 of Olga Anachkova from v.Gorni Korten, Kyustendil distr., provided by her son Milcho Georchiev.
4. Black-cloth traditional costume, copy of an official costume of Evtim Miladinov, born in 1879 in v.Peshtera, mun. Zemen, provided by his grandson Stoyan Stoyanov.
5. Official male white-cloth costume (beletini) of Petar Velev from v.Kopanitsa, distr.Pernik, inherited from his grandfather
6. Official Graovo costume (wedding litak) of Zornitsa loneva from Paunkovi family, v.Meshtitsa, mun.Pernik.

Василка Методиева из породице Паункова, село Мештица, област Перник.

7. Манофил из Трнског региона из 19. века, који се чува у фонду Регионалног историјског музеја града Перника.

8. Традиционалне женске чарапе типа „голупчићи“.

9. Сировар, експонат Етнографског музеја у Београду.

10. Традиционална женска ношња из региона Власинског Хана.

11. Традиционална мушка ношња из региона Власинског Хана.

12. Традиционална женска ношња из Пчињског региона.

13. Традиционална мушка ношња из Пчињског региона.

14. Традиционална женска ношња из региона Беле Паланке-Пирота.

15. Традиционална мушка ношња из региона Беле Паланке-Пирота.

7. Manofil from Trun region from 19 century, collection of Regional Museum of History, Pernik.

8. Traditional female socks „galabeta“.

9. Sirovar, collection of Belgrade Museum of Ethnography.

10. Traditional female costume from Vlasinski Han area.

11. Traditional male costume from Vlasinski Han area.

12. Traditional female costume from Pchinja area.

13. Traditional male costume from Pchinja area.

14. Traditional female costume from Bela Palanka – Pirot area.

15. Traditional male costume from Bela Palanka – Pirot area.

БИБЛИОГРАФИЈА / БИБЛИОГРАФИЈА

1. Георгиев, Пантелей – Краице – 2003

2. Захариев, Йордан – Каменица, Кюстендилско – 1935 г.

3. Илиева, Анна – Народни танци от Средно-гориеото, Издателство: БАН, София, 1978 г.

4. Иванчев, Лозан – Фолклорни хора и танци на песен от Граово, Издателство: Консорциум „Воинко“ София, 2003 г.

5. Йорданов, Леонид – Топонимията на Витоша, С. 1999

6. Качулев, Иван – „Народни музикални инструменти в Западна Българија – Трнско и Кюстендилско“ – монографија, БАН, С. 1961 г., стр. 425 и сл.

7. Кръстева, Нонка – „Кемене ми дрѣнка“ Народни песни от Граово, Печатница „Кракра“ ООД, София, 1998 г.

8. Ковачев, Георги – Мрака и Радомир, Държавен архив – Перник № 2005

9. Махан, Капел, Списание „Български преглед“ 1893 – 1900 г.

10. Малчев, Росен – Християнски култови среди по горното течение на р. Палакарија, Самоковско, /I-ва част, с. Алино, Тоше Стаменков Рогачев/, Асоцијација за антро-пологија, етнологија и фолклористика „ОНГ ЂЛ“, С. 2013 г.

11. Мичев, Николај и Коледаров, Петър – Речник за селищата и селишните имена в Българија 1878-1987, С. 1989 г.

12. Михайлова, Ангелина – „Спомен за песни“ Народни песни от Пернишкия край, Издателство „Сонм“, 1999 г.

13. Михайлова, Ганка. - „Функција на народните носии“, Етнографија на Българија. т. II, БАН, София

14. Петров, Красимир – Български народни танци от средна Западна Българија, ДИ „Народна просвета“ С., 1990 г.

15. Радев, Ради – Ах тия шопи, Издателство: ЕТ „Експрес Принт“, С. 2003 г.

16. Самоковска кааза

17. Станоева, Марија – Теза: „Етнографско изследване на с. Попово-Софийско“, /24.01.1940 г./

18. Стојин, Елена – „Музикално-фолклорни дијалекти в Българија“, Българска музика № 5, 1969 г.

19. Хаджиниколов, В. – Народната култура в Софија и софийско, Издателство: ЕИМ при БАН, С. 1984 г.

20. Јанкулова, Маријана – Народни песни и мелодии от Граово, из: „АСТАРА“, 2009

21. Вестници: *В-к Нов пернишки вестник бр. 2/05.01.1994 г., с. 4, „Христо Попконстантинов:

Облеклото в Граово“, Автор: Симеон Миљов

*В-к Нов пернишки вестник бр. 18/27.01.1994 г., с. 4,

„Христо Попконстантинов: Песни што пејат на седенки и тлаки“, Автор: Симеон Миљов

1. Зечевић, С. (1973). Елементи наше митологије у народним обредима уз игру. Радови V. Зеница: Издања музеја града Зенице.

2. Zdravković, D. i Todorović, D. (2012). Kalavešnice in Radovnica. In: Religion, Religious and Folk Customs on the Border, edited by Dragoljub B. Đorđević, Danijela Gavrilović and Dragan Todorović. Niš: Yugoslav Society for the Scientific Study of Religion, 201-212.

3. Јанковић, Д и Јанковић, Љ. (1937). Народне игре II. Београд: Просвета.

4. Јанковић, Д и Јанковић, Љ. (1949). Народне игре V. Београд: Просвета.

5. Костић, Р. и Узуновић, С. (2013). Плес. Ниш: Факултет спорта и физичког васпитања.

6. Николић, Р. (1912). Крајиште и Власина, антропогеографска проучавања. Београд: Етнографски зборник, књ. XVIII.

7. Стојановић, Б. и Ђирић, А. (2016). Шоплук. Народне игре и песме околине Пирота и Димитровграда. Пирот: СИА.

8. Трифуноски, Ј. (1954). Горња Пчиња. Годишен зборник на филозофскиот факултет на универзитетот во Скопје, кн. 7(2).

9. Узуновић, С. и Петровић, В. (2014). Лазарице, обредна игра Цакановчана. У СИРОВО – БОРОВО, социолошка генеја пршевског Цакановца, Ђорђевић, Д., Узуновић, С., и Петровић, В. Ниш: Машински факултет, 147-163.



Ова фолклорна књига је направљена уз помоћ средстава Европске уније кроз Интеррег-ИПА Програм прекограничне сарадње Бугарска-Србија под бројем ССИ No 2014TC1615CB007. Јединствено одговорна лица за садржај ове књиге су Асоцијације за културну, економску, хеуристичку и лингвистичку сарадњу из Бугарске и Студентски културни центар Ниш из Србије, и ни на који начин не може бити тумачен као став Европске уније или Управљачког тела програма.



This folklore book has been produced with the assistance of the European Union through the Interreg-IPACBC Bulgaria - Serbia Programme, CCI No 2014TC1615CB007. The contents of this publication are the sole responsibility of Association for Cultural, Economic, Heuristic and Linguistic Cooperation - Bulgaria and Students' Cultural Center - Nis, Serbia and can in no way be taken to reflect the views of the European Union or the Managing Authority of the Programme.

